

Tésits Róbert – Apró Antal Zoltán – Bokor László

Regional Levels of Civilian Initiations in Employment and Interest Arbitration I. – from ILO Standard Tripartism to Multipartism

1. PREFACE

In 2012, Hungary will celebrate the 90th anniversary of her ILO membership, while the ILO just celebrated the 90th anniversary of its formation for several years ago. It did this in such a period, when, due to the matter of global changes, the organisation faces one of the largest challenges in its history. The treatment of the crisis is the task of each single country, however, due to the globalisation there is a need occurred for concerted, modern answers, what are likely to re-dynamise the economy and dissolve the social and labour-market tensions.

The starting point of this study is the social dialogue's, nearly a hundred years ago developed, traditionally formalised institutional system that is incapable to follow social and economic transformations with proper elasticity at the same time. Till now, the civil sector has not been placed into this tradition, but worthy to deliberate, hence its presence may promote the socialisation of political decisions, the citizens' active participation (through their organisations), with the widening of the social market for a more efficient treatment of the economic crisis. The aims stated above are equal to ILO's endeavours; hence, after the situation evaluation it is justified to think over that, according to ILO's new recommendation, it involves the interested parties equivalently into the consultation; let them be trade unions, employer's associations, vocational associations, or civil organisations.

2. RESULTS

2.1. Civil organisations in the employment reconciliation of interests

What do we mean on civil organisations? Where is this concept derived from? Why do we consider their presence indispensable that cannot be missed in our present days' employment reconciliation of

interests? At the participation we consider the Hungarian regional policy's good practice where this presence has successfully come true already.

As a starting point, let us distinguish two types of institution: one of the institution groups is such kind that disposes power of the state; the other one does not. Power of the state is at their disposal the power structures, administrative and judicial organs, or in another name lawmaker, executive and judicial organs (as far as some people are concerned the media is addressed as the fourth, virtual power branch).

No public power organisations, institutions are also civil organisations, foundations, associations and other civil society organisations such as political parties, churches and public bodies. Civil organisations do not have public power, but the limits are too vague, because non-governmental organisations are also the chambers (public bodies), which have some public authority functions. Nevertheless, the boundary between non-governmental organisations and public power institutions can be precisely identified. After the derivation from the roles of power classification, it is worth to look at the cavalcade of denominations about the civil/non-profit organisations.

- NGO (non-governmental organisation): highlights the distancing from the state and politics.
- Civil organisations: emphasize the importance of citizens' initiatives. In this approach, the non-profit/civil organisations include structural side of the civil society.
- Self-motivated (voluntary) organisations or social self-organisations emphasize independent activity.
- Third sector: stressing the independent sector as an appeared joint institution (public and market participants only).
- Charitable, philanthropic, altruistic organisations: this definition stresses the public good nature, attaches non-profit, community goals and motivations.

Perhaps, it is not surprising that the new government would like to make order in this confusion when the civil sector re-regulation also means an overview of the different conceptual categories and the various laws of systems.

The civilian/non-profit organisations may be by roles

a) with a social aim, when:

- they are institutions of democracy,
- visualise the autonomous right of free action, civil society's aspirations and pluralism.

b) economic purposes, in this case:

- the improvement tools of market economies,
- create a measurable economic performance¹
- appear as employers² and

¹ The statistics of KSH (Hungarian Central Statistical Office – English abbr. CSO) shows that the sector's revenues exceeded one thousand billion Forints in 2008. – In: A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2008-ban, Statisztikai Tükör, Issue III. No. 192.

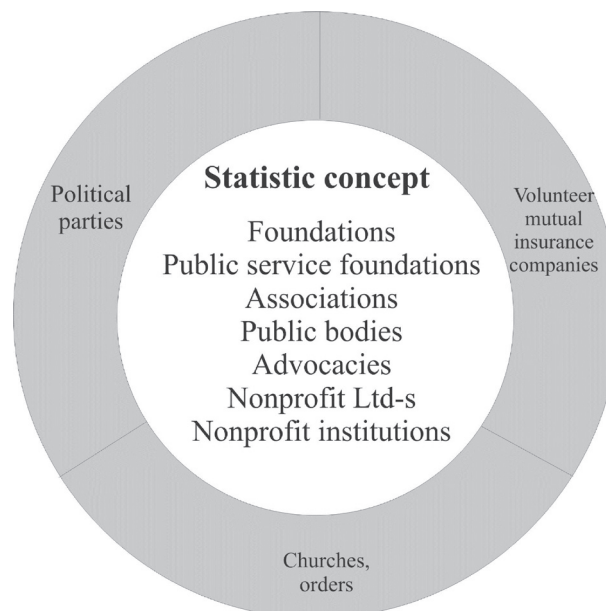
² Between 2000 and 2008, the number employed in industry increased more than 48 per cent, so as the total number close to 120 thousand value. (KSH)

- important institutions for redistribution³
- coordination of the public expectations and market demands⁴

Another approach shows creation of social organisations from the bottom of the citizens (Button-up), which are basically their organisations, organisings. On the other hand, the establishment, organisation and required formation of public authorities are always from the top (Top-down), in accordance with statutory provisions. The Hungarian practice knows the institution of public funds that can only be created by the local or state government, or the Parliament with state funds involvements.

The law regulates⁵ the creation of civil organisations, but only as an option. The creation of a public authority is required by law, for civil organisations it gives only the opportunity to enter, a pro-citizen or a common will of the people can decide whether to establish a civil organisation. The range is very wide; today many of the institutions are called as civil organisation. They are best known, of course, foundations and associations. If a poll carried out many of us would likely mention only these two organisations are marked as non-governmental, however this includes, of course, the party itself, because that is also organised bottom-up, its creation is only an option. Several other institutions are also classified as civil organisation, for example public bodies, chambers and unions. In Hungary, between the period of political system change (1989) and the present regime (within the last 22 years), a total of 76 000 non-governmental organisations have requested for their registration. Their spatial distribution is roughly proportional to the number of population. Budapest is exceptional, where the population proportionately much more likely to apply for a registered organisation.

Figure 1. Relation of the legal and statistic concept of non-profit sector

(Ed.: APRÓ A. Z. 2011)

³ The state redistribute the income that basis on taxes, levies, etc. with an abstract set of criteria for the citizens; civil organisations are likely to become participants to this process by taking tasks over state and local governments.

⁴ This feature is achieved through the social economy sector, creating the transition between primary and secondary (supported) labor market.

⁵ The Act II on the *Right of Association of 1989*

But go on further and look at the practice in how the sector is capable of displaying the interest of the groups they represent. Lobbying means any activities, which are able to promote civil society organisations and social groups that they represent, displaying the interests of the people involved in the wider community and also in the local and regional decision-making processes; it also works on activation of the local society and population to stimulate collaboration and influence the administration for the commonweal together with the cooperation of civil organisations. The employment policy of civilians in the people's fundamental right is to assert the right to work that can contribute to exposure, if and when the traditional tripartite dialogue could be replaced by the multipartite structure, a system that could also display the interests of the civil sector. The lobbying power is the most successful formation of interest articulation. The successful networking is characterized by:

- Common goals
- Active participation
- Common values, methods of labour, identity
- Trust among members
- Effective communication
- Motivation

Besides the network co-operation of ECOSOC⁶ (European Economic and Social Committee) have also been developed European levelled organisations:

- By type of organisation – e.g. European Foundation Centre, CEDAG
- Professional networks, umbrella organisations – women, young people, social organisations, green groups, etc.
- “Umbrella groups of umbrellas” (allies of umbrella organisations) – pl. Civil Society Contact Group
- Established networks on specific issues.

2.2. Reconciliation of interest in employment policy – ILO

The International Labour Organization is a specialised organisation of the United Nations (UN) that struggles for social justice and universally recognised human and labour rights. It was created in 1919, and it is one of the only major organisations that has survived the League of Nations which was followed the Paris Peace Conference, and which became the first specialised organisations of United Nations in 1946. The founders realised that need collaboration for the reconstruction. This was not intellectual, but more a practical alliance, because the answers were being looked for solving the crisis. The opposition between capital and labour was sharply formulated. The ILO creates international labour standards in agreement, or in the form of recommendations, defines the minimum level of basic workers' rights: freedom of associating and foundation of organisation, concluding a collective

⁶ ECOSOC, or European Economic and Social Committee is a consultative body of the European Union. Since its establishment in 1957, has been bringing expert advices to the main institutions of EU (European Commission, EU Council, and European Parliament). Offers opinions on the proposed European legislations, and it also issues “own-initiative opinion” about those questions which it believes should be taken up. One of its most important roles is to play a bridge between the European institutions and the so-called “organised civil society”. Through the creation of a structured dialogue with civil social organisations, it incentives influency their roles within the member states of EU, and also in the countries around the World.

agreement, prohibition of hard labour, requirements of equal opportunity and treatment, and other norms that regulate the conditions in their whole spectrum of labour life. In addition, it provides technical assistance in the following areas:

- Vocational education
- Vocational rehabilitation
- Employment policy,
- Labour laws and industrial relations,
- Working conditions
- Management training,
- Cooperatives,
- Social security, social insurance,
- Labour statistics, accident and labour health protection

The International Labour Organization supports the independent workers' and employers' organisations, offers training and advisory services to them. The ILO's tripartite structure is unique within the UN's system, the organisations of employers and workers participate as equal partners in works of the governing bodies.

The ILO is the organisation with the widest powers, where the office have some 700 employees. With their activities they are able to reach the most distant points around the world from Bangladesh to China and Black Africa. For 20 years it has been 40 regional offices operating in the World, where Budapest and Moscow are functioning as sub-regional offices. The Hungarian office covers 18 countries. At the Secretariat there are tripartite-like departments working. This has political causes. It is wanted to be generated to pay attention to the interest. It is important to have control, which extends to all protectional levels.

Its professional units:

- rights organisations – standards, preparation of standards and promotion of the national implementations,
- employment – is designed to have place to practice or labour,
- social safe and security – dealing with the retirement, working hours and conditions, and safety issues,
- social dialogue – ACTRAV

2.3. The National ILO Council

Hungary has been a member of ILO since 1922, where the typically specialized forums for the social dialogue are the EU Integration Council and the National ILO Council, in which part of the participants are requested by the government, but the social dialogue bodies are free to send their representatives for observing. These forums are giving deliberative and exploratory opportunities for the participants.

Amongst the international organisations ILO is the only one that has source of law binding upon the state employment service. Hungary proclaimed her Act III/2000 with the convention no. 88 on the Employment Service in 17.6.2000. It declares that all the member states of the International Labour

Organization, for which this Convention is in force, liable for maintaining duty free, state (public) labour organisations, or to provide its maintenance with four core functions. These are:

- to operate an employment agency,
- to operate a labour market information system,
- to manage labour market policies, programs,
- and to provision for the unemployment.

However, besides the required numbers of state tasks, several functions, activities can occur which increase employment or the chance of that by promoting adaptability, because: *„Employability ... encompasses the skills, knowledge and competencies that enhance a worker’s ability to secure and retain a job, progress at work and cope with change, secure another job if she/he so wishes or has been laid off, and enter more easily into the labour market at different periods of the life cycle.”*⁷

Besides the particular investment into labour and promotion of employment services there are strongly presented needs from the members of the civil sector within macro and regional level social dialogues, for participation of occupational interest reconciliation and as well as ensuring the participation itself. It is particularly inequitable those assertive reactions addressed to some members of the sector (whom incidentally are with significant innovation potential, confidence about job seekers with disadvantageous social status, and also credibility and experience in achieving labour market programs and services) whose intentions of helping are rejected by the representatives of government, employers and employees. Although, this justified by neither their status nor the employment climate.

2.4. Regulation of the employment reconciliation on macro level

The National Council for the Reconciliation of Interests (in Hungarian: Országos Érdekegyeztető Tanács/OÉT):

- The government, in the nationally important employment policy issues, conciliates with the organisations of workers and employers nationwide at the National Council for the Reconciliation of Interests.
- Reviewing the draft legislations that directly affecting employment.
- Request an annually report from the Labour Market Fund Steering Committee, LMFSC (in Hungarian: Munkaerőpiaci Alap Irányító Testülete, MAT)
- Through the participation of national associations of employers and employees, OÉT selects the employer and employee representatives of LMFSC/MAT and make a proposal for their revocation.

The Labour Market Fund Steering Committee, LMFSC is a committee that is made up of employers, employees and representatives of government bodies, that practices and meets rights and obligations with the Labour Market Fund, in accordance with the Employment Act. The employers’ side of LMFSC composed of employers’ representatives, the employees’ side of the workers’ representatives, and government side of the governmental representatives. The LMFSC’s mandate is

⁷ Report of the Committee on Human Resources Training and Development. International Labour Conference Eighty-eighth. Session, Geneva, 2000

for four years. The members of LMFSC appointed and recalled by the Minister for Employment and Labour. In accordance to the members of LMFSC, Employment Act determines different conditions for the conflict of interest. Each side of the LMFSC may not be carrying more than six participating members. In point of the Labour Market Fund, LMFSC decides about:

- the transfers between each of the basic parts of the Labour Market Fund – except transfers from the base of training’s sub-funds –,
- ensure the contribution for reconciliation of the operating conditions,
- joining to central programmes about economic and regional developments, moreover about the domestic financing, especially focusing on support programs as rehabilitation employment and equal opportunities, and development programs of labour market institutions,
- Before submitting of the projects, PHARE, and after the European Social Fund co-financed labour market programmes implemented in the domestic financing of the Labour Market Fund, of the tasks about the state employment agency for programmes launched by the LMFSC, and the related section of the Labour Market Fund that is not designed for operational funds, and the 39 § (6) of the financing of expenditure;

It gives opinions about the annual budget of the Labour Market Fund. Moreover, it also gives opinions on support for job seekers, job creation grants, and also about the draft legislation for the management of Labour Market Fund, and – except for supports to create jobs – the sole discretion of the Minister’s draft. If the LMFSC’s opinion was not born within 30 days for submission of proposal, the Minister would issue the regulation – of employment programs and promote the restructuring support rules, the Labour Market Fund may be part of the rehabilitation fund for support and moreover the support that is determined in 19th § (2) – without hearing the opinion of LMFSC for the support of job seekers and job creational grants.

2.5. Meso-level – the duties of regional labour councils

In the regions, they operate as syndicates formed by the representatives of employers, employees and local governments with the aim of support to promote the occupational and labour market training, and the rehabilitation of the changed workability persons.

- Offers opinions on the principles of use and certain funds rate of the Labour Market Fund for the employment of available assets within the jurisdiction.
- Monitors within its jurisdiction and evaluate the use of the funds of the Labour Market Fund.
- Initiates and comments on the employment situation of its jurisdiction’s short-and long-term programmes, and monitors their implementations.
- Comments on the function of the state employment organ.
- Practices preliminary right by the commission of the executive’s executives of the state employment organ, and also by the withdrawal of executive orders.

Since the political system change of 1989 in Hungary, the national and regional (territorial) system and subsystems of institutions on social dialogue work with different actors, but with one exception

without the involvement of civil organisations. The principle of tripartism applies from the National Council for the Reconciliation of Interests via LMFSC to the regional labour councils, namely the government (local government) and the representatives of employers and employees make decisions. *However, the importance of functions in civil society has been steadily growing, its creative and innovative potential has resulted a significant expansion in employment. Its employment programs created jobs for many, who have once been excluded from the labour market, and implemented the re-integration for them.* Consequently, the civil sector has right to form laws for as an observer at first step, and also a structured dialogue-actors, and then being enabled for participation in decision-making on a formal-consultative level. The ILO might be a prestigious world organisation, which could start an experiment model proving that the institutions of social dialogue making value from tripartite to multipartite, and with new, socially legitimate, credible actor could enrich the dialogue. The policies, activities and actions shall be connected to each other, accordingly the ILO may also be able to coordinate, make a transparent mechanism for consultation, and could issue assessment and feedback.

3. PROPOSITIONS

One of the minimum standards of the new type of multipartite dialogue is a clean and clear content. The notice of consultation on communication must be clear and concise, and it must contain all necessary information that helps for answering. The consultation material must include the context of the consultation, its scope and objectives, which includes issue of discussion and questions that may be particularly important for the participants. (Details of hearings, meetings and conferences, contact details and deadline, the method of incoming data processing, “what to expect feedback” from the contributors and the description about the next steps, pertinent background information and their contact details.) In the pursuance of determining the target group of consultation, it must be ensured that stakeholders have the opportunity to express their opinion freely. The following stakeholder groups must be allowed an appropriate level of involvement:

- affected by politics,
- involved into implementing the policy (including representatives of the civil organisations)
- institutions and organisations, whose aims are designed for a direct interest in politics.

The proper selection of participants should be considered the effects on other employment policies (e.g. environmental or consumer protection), therefore, at the selecting the proper values are quality experience, professional or technical knowledge, consideration of non-formal needs, and previous experience in consultation with the participants.

It is essential to create foundation on the principles of proportionality and balance between the social and economic, small and large organisations or companies, wide range of institutions (e.g. churches) and organisations of specific target groups (e.g. women, unemployed and the Roma people). In the case of when a formal, structured organisation is consultative, the ILO must take steps towards that these components of organisations could represent themselves in their own sectors in accordance with prevailing rates.

BIBLIOGRAPHY

- Herczog L. 2000: Az Érdekegyeztető Tanácstól az Országos Munkaügyi Tanácsig. In: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2000-ről, Demokráciakutató-sok Magyar Központja Alapítvány, Budapest, 414 p.
- Héthy L. 2010: Civil beszéd vagy „párt-beszéd”? Az érdekegyeztetés ma. Napvilág Kiadó, Budapest, 160 p.
- Ishikawa, J. 2003: Key Features of National Social Dialogue: A Social Dialogue Resource Book. InFocus Programme on Social Dialogue, Labour Law and Labour Administration, International Labour Office – Geneva, 46 p.
- Ladó M. – Tóth F. 2001: A konzultáció és intézményei az Európai Unióban, tagállamaiban és Magyarországon. Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány, Budapest, 131 p.
- Mailand, M. – Due, J. 2004: Social Dialogue in Central and Eastern Europe: Present State and Future Development. *European Journal of Industrial Relations* July 2004 vol. 10 no. 2. pp. 179-197.
- Report of the Committee on Human Resources Training and Development – International Labour Conference Eighty-eighth Session, Geneva.

Varga Anita

Dunaújváros kulturális intézményrendszerének vizsgálata térszemléletben

1. BEVEZETÉS

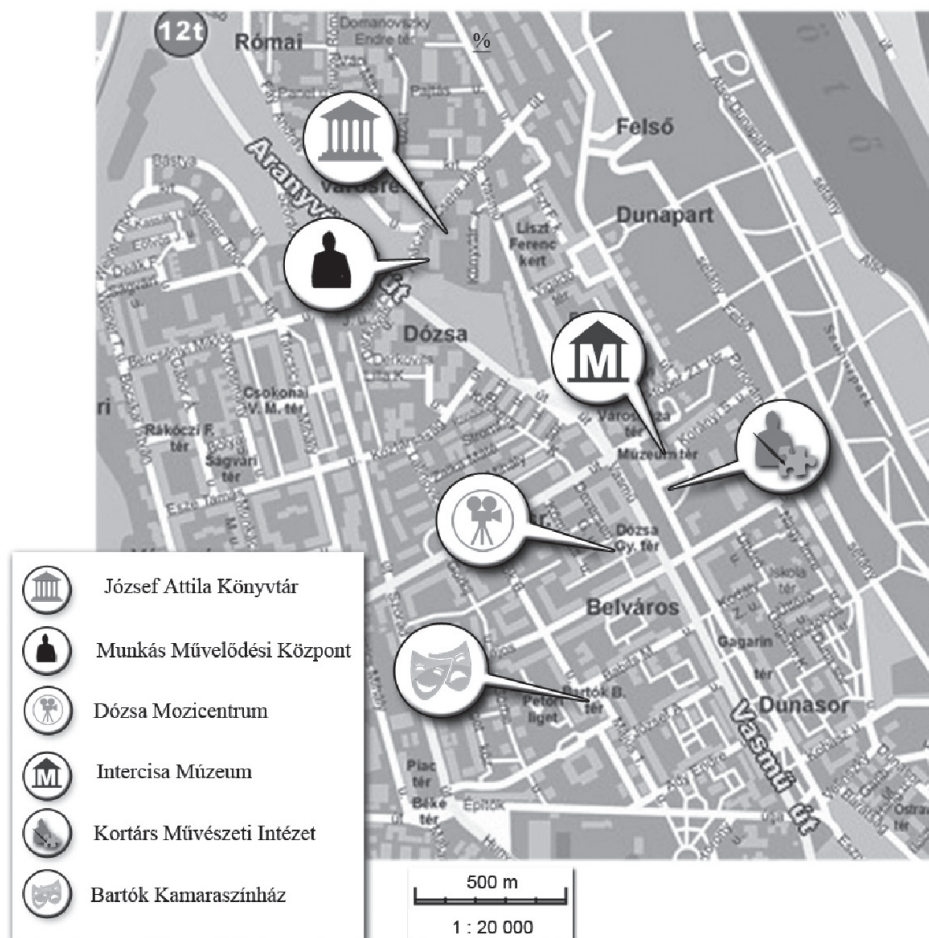
Napjainkban jellemző tendencia a kulturális intézmények kínálata iránti csökkenő kereslet. A kedvezőtlen folyamatok ok-okozati viszonyainak feltárása, mérséklése érdekében szükségessé válik a kulturális intézményrendszer működésének vizsgálata, feladatok átstrukturálása a fogyasztói igények kielégítése érdekében. A tanulmány részletes helyzetelemzést ad Dunaújváros megyei jogú város kulturális intézményrendszerének működéséről, kulturális életének jellemző tendenciáiról. A kutatás célja, hogy a dunaújvárosi lakosság körében végzett adatgyűjtések (2006, 2009) alapján megvizsgálja a város kulturális földrajzi adottságait. Fel kívánja térképezni a lakosság kulturális szokásait, a kulturális intézményrendszer működésének jellegzetességeit és a szolgáltatások minőségét. A város kulturális intézményrendszerét a József Attila Könyvtár, a Munkásművelődési Központ, a Bartók Kamaraszínház és Művészetek Háza, a Dózsa Mozicentrum, a Kortárs Művészeti Intézet és az Intercisa Múzeum alkotja (1. ábra). A vizsgálat során komplex kérdőív került felhasználásra, melynek főbb pontjai kiterjedtek a kulturális intézmények általános megítélésére, az intézmények földrajzi hozzáférhetőségére, a látogatási szokások változására, az információszerzés lehetőségeire, az intézményekkel való elégedettség mértékére, valamint a szolgáltatásokhoz kapcsolódó felhasználói igények jellemzőire. A tanulmány összegzi a kérdőíves vizsgálat eredményeit.

2. ELMÉLETI ALAPVETÉSEK

Ebben a fejezetben a kutatáshoz kapcsolódó alapfogalmak, vizsgálati keretek, tudományos elméletek áttekintésére került sor, különös tekintettel a tudományterület fejlődésének nyomon követésére, a kultúra jelentésterületeinek meghatározására, valamint a kulturális intézményrendszer működésének értelmezésére (ALBA, R. D. – LOGAN, J. R. – STULTS, B. J. – MARZAN, G. – ZHANG, W. 1999, MERLIN, P. 2000). A szakirodalmi háttér feldolgozása kapcsán szükségessé vált a rendszerszemléletű megközelítés alkalmazása miután a tudományos eredmények nem elszigeteltek, önmagukban lévők,

összefüggésben állnak más alrendszerrel, illetve az őket körülvevő környezettel. A környezeti tényezők hatással vannak a rendszer minden elemére. Az elemek változása összefügg a tulajdonságok változásával.

1. ábra: Dunaújváros kulturális intézményrendszerének földrajzi elhelyezkedése

(Szerk. Varga A. 2007)

Az egyes területek vizsgálati eredményei nem egyszerűen összeadódnak, hanem a különböző tudományágak együttműködésének következtében jönnek létre. A közös célok meghatározását követően az egyes eredményeket szintetizálva, összefüggéseket keresve születik az eredmény. A társadalomföldrajz önálló tudományterület, mely saját kutatási célokkal, szemlélettel, ismeretanyaggal, módszerekkel, fogalomhasználattal rendelkezik. A tudományos eredményeket nem csak szintetizálja, hanem áttemeli a saját rendszerébe.

Tylor értelmezésében a kultúra elemei nem önálló egységként építik fel az egészet, hanem egymásra épülve, független rendszert alkotva, egy olyan komplex egészként, amely magában foglalja a tudást, a hitet, a művészeteket, az erkölcsöt, a jogrendet, a szokásokat és hagyományokat és minden olyan képességet, amelyet az ember a társadalom részeként sajátított el. A kultúra tanult, szerzett viselkedés, magatartásforma, nem a génjeinkben hordozott örökletes adottság. A kultúra egy csoportjelenség, nem egyéni tulajdonság, azzal válik jelenséggé, hogy sokan osztoznak rajta (TYLOR, E. B. 1871).

M. Harris szerint azonban a kultúra nem más, mint „tanult gondolkodási és viselkedési minták összessége, amelyek a népeiséget vagy a társadalmat jellemzik” (HARRIS, M. 1971).

Habermas megfogalmazásában: a kultúra közös tudáskészlet, mely a konszenzus alapján létrejövő interpretációkat biztosítja a társadalom tagjai számára, a világban történetekkel kapcsolatban (HABERMAS, J. 1971, 1993). A kultúra nem homogén egész, hanem folyamat, egy külső vagy belső hatásra állandóan módosuló, változó szimbólumrendszer, a nemzeti és etnikai kultúrák mesterségesen konstruált egysége, melyek politikai okokból eszközként szolgálnak. Geertz szerint a kultúra társadalmilag teremtett jelentésstruktúrák összessége (GEERTZ, C. 2001).

Vitányi Iván szerint a kultúra, a társadalom és a civilizáció fogalmának tartalma és terjedelme megegyezik, a nézőpontok különbözhetnek. A valóságban az emberi élet különböző szférái oszthatatlanul együtt jelennek meg, csak a lényeglátó képesség bontja szét őket. (VITÁNYI I. 2002).

A kultúra fogalmának értelmezése átalakuláson ment keresztül. Megváltozott az elit kultúra szemlélete. A tág értelmezés vált általánossá. A hagyományos értelemben vett kulturális ágazatok mellett az idegenfoglaló, a sporttevékenységek közvetítése, a rádióműsorok is hozzá tartoznak.

A kultúra három részre osztható: 1. magas kultúra (művészetek); 2. népszerű, divatos kultúra (trendi); 3. köznapi, mindennapi kultúra (átlag). A modern társadalomelméletek három – gazdasági, politikai, kulturális – társadalmi szférát különböztetnek meg. A szférák együtt hatnak a vizsgálat tárgyára. A hatás intenzitása különböző és gazdasági, társadalmi, politikai vetülete egyaránt meghatározó (TRÓCSÁNYI A. 2006a).

A kulturális földrajz magyarországi megjelenése a XIX. század legvégére tehető. Czirbusz Géza tekinthető a modern társadalomföldrajz első hazai képviselőjének. Elsősorban a gazdaság és társadalom területi kérdéseinek elemzésével foglalkozott. A nemzeti művelődés, a műveltség, az oktatás és kultúra földrajzi problematikáját vizsgálta (CZIRBUSZ G. 1902). Rendszertani szempontból vizsgálva a kulturális földrajz a társadalomföldrajz diszciplínájaként értelmezhető (TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. 2002). A kulturális földrajz alapvető kérdésként vizsgálja a kultúra környezetre gyakorolt hatását és azt, hogy a környezet változásai miként érvényesülnek a kultúrában. A fogalom rendszertani meghatározását jellemzi, hogy széleskörű jelentéstartalommal rendelkezik. Az eltérések oka a kultúra fogalmának különböző értelmezésében keresendő. Az áttekinthetőség érdekében először a kultúra eltérő értelmezési kereteinek meghatározására kerül sor.

A kultúra fogalmi kereteinek bemutatása után a kulturális földrajz jelentésterületeinek értelmezésére kerül sor. Kialakulása az Amerikai Egyesült Államokhoz kapcsolódik, a legelső vizsgálatok alapja az ember környezet-átalakító szerepe, illetve ennek változása.

Számos értelmezés keletkezett, az angol értelmezés szerint a társadalom a Föld különböző terein eltérő módon rendezkedett be, így a kulturális földrajz feladata az ismeretlen bemutatása és az okozati viszony feltárása. Tartalma egyén- és helyszíntől függő vizsgálat. Spektruma a kulturáltsági szint térbeli leírásától a legtagabb értelemben vett kulturális és földrajzi környezet változó kölcsönhatásának elemzéséig terjed (TRÓCSÁNYI A. 2006b).

Tóth József véleménye szerint a kultúrához való hozzájutás az „igények és az igénytelenség harca” (TÓTH J. 1981, 1993, 2007). A kulturális intézményekkel szembeni érdektelenség egyik oka az eltérő igényekkel magyarázható. A kulturális szolgáltatások igénybevétele önkéntes, belső késztetésből adódik, azonban hazánkban a társadalmi különbségekből adódó szociokulturális hátrányok erősen éreztetik hatásukat (TÓTH J. 2007).

A kulturális földrajz keretén belül végzett, Dunaújváros kulturális infrastruktúrájának működésére irányuló kutatás és annak térbeli megjelenése hozzájárul a sajátos kulturális örökség megőrzéséhez. A kultúra térbeliségének vizsgálati alapját Trócsányi András és Tóth József munkái szolgáltatták (TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. 2002).

3. DUNAÚJVÁROS KULTURÁLIS INFRASTRUKTÚRÁJÁNAK ALAPELEMEI ÉS FŐBB JELLEMZŐI

A nemzeti identitás kialakításában és megőrzésében, a kulturális érték közvetítésben meghatározó szerepet töltenek be a közművelődési intézmények. A vizsgálat kiindulási pontja volt azon kulturális intézmények felmérése, amelyek tevékenységük során a kultúra és hagyomány ápolására, valamint az új kulturális-művészeti értékek létrehozására irányulnak.

A kulturális intézményrendszer kialakítását egyértelműen meghatározta, hogy Sztálinváros (Dunaújváros) mesterségesen kialakított, hagyományokkal és helyi alkotókkal nem rendelkező település volt. Az új város Dunapentelére települt, annak hagyományait azonban figyelmen kívül hagyta. Az épülő város kulturális helyzetét kezdetben az esetlegesség jellemezte. Az ideérkezők egy részének egyáltalán nem voltak gyökerei, másik része ezen a helyen akart kialakítani megfelelő életteret maga és környezete számára.

Már az 1950-es években kiemelkedő volt az úgynevezett „vendégkultúra” szerepe, melynek hatására irodalmi alkotások és filmek készültek a város életéről. Az építőkkel együtt érkeztek a városba már sikeres és kezdő művészek. A pártoló tevékenységet a város legnagyobb üzeme, a Vasmű vállalta. Az 1960-as évek végén induló szimpózium-mozgalom részeként 1974-ben jött létre Magyarország egyetlen fémszobrász telepe, az Acélszobrász Alkotótelep.

Az 1970-es évek közepére alakult ki a jelenleg is működő intézményrendszer. Ekkor adták át a kiállítások rendezésére alkalmas Uitz-termet és megépült a Munkásművelődési Központ és Könyvtár. Ebben az időben alakult meg a Dunaújvárosi Bemutatószínpad és az Acélszobrász Alkotótelep (CZINKÓCZI S. 2000).

Előadóművészeti tevékenység

A József Attila Kultúrotthon, a Radari és a Déli-városi Kultúrotthon 1951–1952 között ún. „barakk kultúrházak” voltak. Valódi színpada a városnak ekkor a Dózsa moziban volt, amely 1951 végén készült el. 1953-ban létrejött a Bartók Béla Kultúrház, melynek alapvető feladata a Vasmű és a város építésén dolgozó és már itt élő munkások művelődésének, kikapcsolódásának biztosítása volt. Első működtetője a Sztálinvárosi Szórakoztató Vállalat. Az első húsz évben befogadó intézményként működött. A zenei, színházi előadások (igen vegyes színvonalú) sokasága jelentette a kulturális élet alapját. Dunaújvárosban 1963 óta rendszeresen tartottak színházi előadásokat, a Dunaújvárosi Bemutatószínpad azonban csak 1973 februárjában jött létre a Bartók Béla Művelődési Ház támogatásával. 1977-től önálló stúdiótermet kaptak. Kezdeményezték önálló színház létrehozását, azonban a mai napig egy közművelődési intézményen belül működő kamaraszínházi színház típus működik. A színpad művészeti vezetője Iglódi István, majd Valló Péter volt. A Dunaújvárosi Bemutatószínpad ebben az évben már saját bemutatóra készült. 1975-ben a Mikroszkóp Színpaddal, 1976-ban a Radnóti

Színpaddal szerződtek egyrészt produkciók befogadására, másrészt közös előadások létrehozására. Állandó társulat hiányában általában az anyagi feltételeket biztosították a színvonalas, kísérletező színházaknak. Ezek többnyire kortárs külföldi darabok magyarországi bemutatói voltak. Az intézmény jelenleg a Bartók Kamaraszínház és Művészetek Háza nevet viseli (CZINKÓCZI S. 2000).

Könyvtári szolgáltatás

1951-ben nyílt meg a József Attila Városi Könyvtár, mely közművelődési könyvtárként, mintegy háromezer-ötszáz kötettel rendelkezett. 1952 végén tizenhatezerre nőtt a kötetszám. Mindehhez kettőezer-tizenkilenc beiratkozott olvasót regisztráltak.

1959-ben megalakultak az önálló községi könyvtárak, mely azt eredményezte, hogy a beiratkozott olvasók száma csökkent. Az újonnan alakult könyvtárak vették át a korábbi feladatok egy részét. 1960 januárjától városi könyvtár lett és egyben járási módszertani feladatokat is ellátott. Ekkor indult a szabadpolcos kölcsönzés, és külön gyermekrészleg alakult. A kultúra fontos értékmérője a közművelődési könyvtár ellátottság. A községi könyvtárak többsége a szocializmus idején épült és működött még akkor is, ha a településen minden más kulturális intézmény bezárt. A Dunaferri Rt. Humán Intézet Műszaki Könyvtára elsősorban műszaki, számítástechnikai és társadalomtudományi irodalmat gyűjtött és 1993-tól nyilvánossá vált a város lakói számára (CZINKÓCZI S. 2000).

Közösségi művelődés

A közművelődési intézményrendszer működtetője a Sztálinvárosi Szórakoztató Vállalat, egyfajta koordinátor szerepet látott el. Az egyik legfontosabb funkciója a bálók, valamint a politikai nagygyűlések rendezése volt. 1953-ban száznegyvenhét nagyobb kultúrműsort rendeztek a városban, öt énekkar működött, öt zenekar és huszonhét (egyres visszaemlékezések szerint harminckét) táncsoport, a város lakóinak száma huszonhétézer fő volt. A városról szóló monográfiák adatai alapján, Magyarországon ez ritkaságnak számított (MISKOLCZI M. 1975). A helyi erőkből klubok, szakkörök alakultak. Kiemelkedő és országos hírnevet is szerzett színjátszó együttes volt az Ostor, melyet Ősz Ferenc újságíró vezetett (1960–1963). 1973-ban nevet változtattak (Bartók Béla Művelődési Központ) (CZINKÓCZI S. 2000).

Múzeumi tevékenység

Az Intercisa Múzeum nem önálló intézmény, hanem a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságának tagintézménye. Az állandó és időszakos kiállítások mellett táborokat, gyermekkiállításokat, valamint vásárokat is szervez. Feladatuk a régészet, néprajz és a helytörténet tárgykörébe tartozó leletek gyűjtése, rendszerezése és kiállítása. Az intézményhez tartozik a Római Kőtár és Romkert, valamint a Római Kori Fürdő. Az utóbbi működtetéséhez az anyagi fedezetet a tulajdonos, a dunaújvárosi önkormányzat biztosítja. Az Intercisa a legjobban feltárt római kori katonai tábor Magyarországon. A terület történelmi értéke lehetővé tenné, hogy maradványait régészeti parkként is bemutassák. Már az 1960-as évektől készültek programok, keresve a terület megfelelő bemutatásának lehetőségeit.

Egyéb gyűjtemények: A Vasmű Gyártörténelmi Gyűjteménye a nyilvánosság számára folyamatosan megtekinthetővé vált. Pentelei Molnár János festményeinek legnagyobb része a Magyar Nemzeti

Galéria raktárában van, megfelelő kiállítási körülmények biztosítása esetén Dunaújvárosba kerülhetne (ERDŐS F. – PONGRÁCZ ZS. 2000). A város rövid idő alatt nagy volumenű fejlődésen ment keresztül a kulturális intézményrendszer működését tekintve. Alig negyed évszázad alatt (1950–1970) kialakult az intézményrendszer, melynek jelenleg minden eleme működik (MATUSSNÉ M. 2001).

4. DUNAÚJVÁROS KULTURÁLIS INTÉZMÉNYRENDSZERÉNEK TÉRBELI ELHELYEZKEDÉSE

Az ember társadalmi- gazdasági-, kulturális jellegű tevékenységének intenzitását, fizikai kereteit alapvetően befolyásolja a település, ahol él. A település az ember, a társadalom létezésének alapvető formája. A természeti feltételek és adottságok, az épített környezet összetevőinek, valamint a társadalmi-gazdasági jelenségek együttesének változása kölcsönösen hat a térbeli koncentrációra. Lehetővé teszi az ott élők fizikai és szellemi igényeinek kielégítését. A tér és a település kapcsolatrendszere magában foglalja a közösség múltját és jelenét. A mindenkor társadalmi- gazdasági viszonyrendszer változása hatást gyakorol a látens és kinyilvánított szükségletek kielégítésére. Az ismétlődő ugyanolyan irányú mozgások speciális térkapcsolatokat alakítanak ki, hasonlóan a személyekhez kötődő térhasználathoz. A térkapcsolatok összessége jelenti a térkapcsolatok vázát.

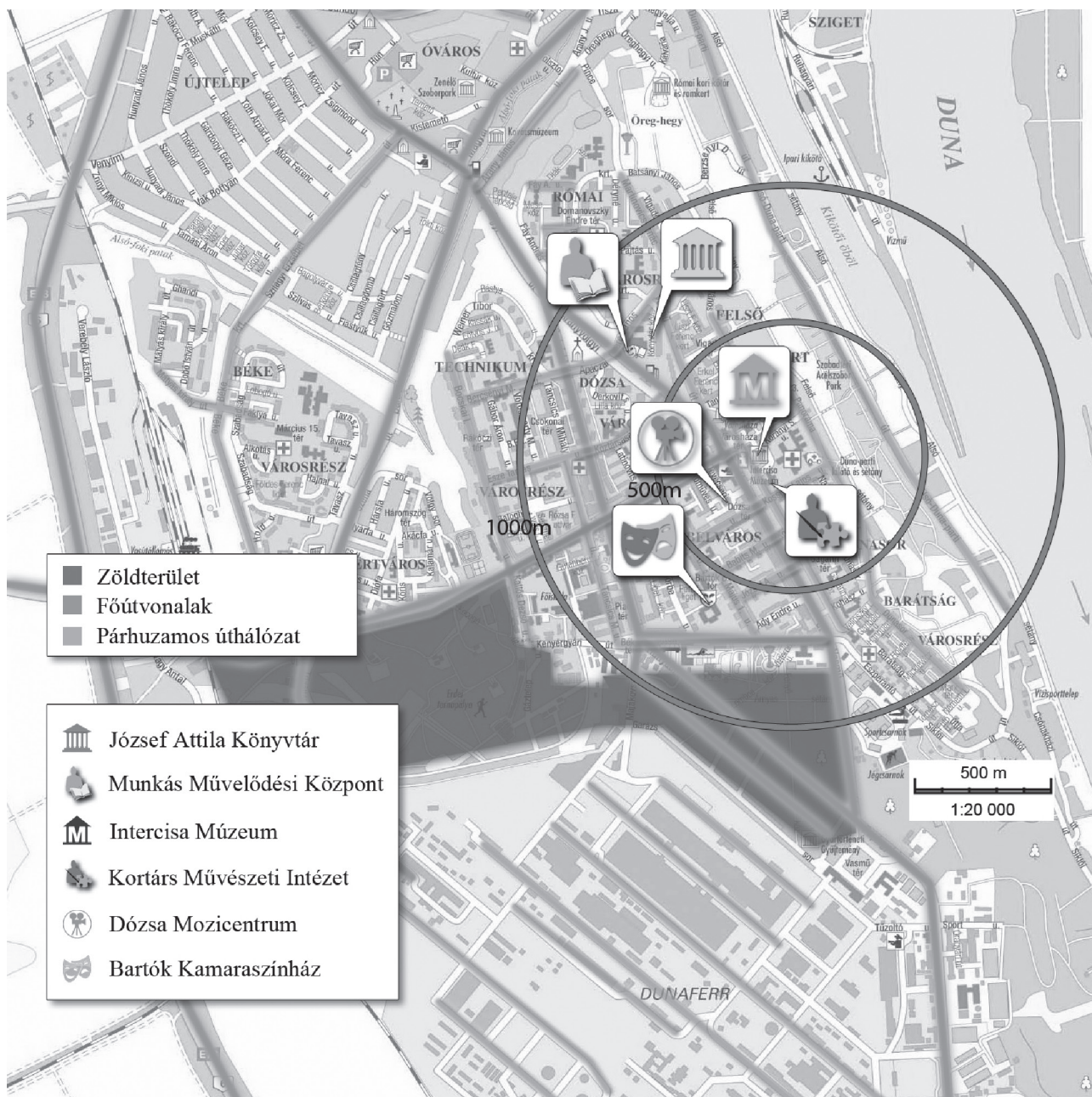
Dunaújvárosban az építészek a nyugati urbanizációs adaptációk szellemében a központi tervezéssel célirányosan kialakított kulturális intézményrendszert szélső körbe telepített egyéb intézményekkel vették körül (DRAGONITS T. 1973). A város kulturális intézményei a helyi hagyományok, az értékek, információk gyűjtői, továbbadói. A múlt és jelen kor művészeti alkotásainak őrzője. A kulturális értékek közvetítésének helyszínei. Nem utolsó sorban a közösségi élet meghatározó színterei. A település távlati képe alapján látható, hogy az intézményrendszer földrajzi elhelyezkedése nagyszerű, Dunaújváros bármely városrészéből átlagosan 30 perc alatt gyalogosan megközelíthetőek. A város kulturális intézményrendszere 1 kilométer sugarú körön belül helyezkedik el (2. ábra). A várost egyedülálló szocreál típusú építészeti kialakítás jellemzi. A település és a táj különleges kapcsolata a földrajzi, környezeti adottságokkal a városkép kialakításához kedvező feltételeket teremtett. A sajátos és egyben látványos városkép jellegzetes arculatot ad Dunaújvárosnak.

5. A LÁTOGATÁSI SZOKÁSOK HÁTTÉRVÁLTOZÓINAK BEMUTATÁSA

A kutatás háttéradatként kezelte a megkérdezettek nemét, életkorát. A kérdések többségét a két tényező függvényében is elemezte a kutató. A rekrutációs adatok[®] vizsgálata során megállapíthatóvá vált, hogy a mintában a férfiak és a nők aránya közel azonos. Az életkori megoszlás elemzése után kiderült, hogy a megkérdezettek többsége 50 év alatti, amely érték igazolja a kutatás reprezentativitását.

A 15-29 év közötti lakosok aránya 35,7% (2006-ban) és 39,4% (2009-ben), a 30-49 év közöttiek nagyságrendje 36,7% / 26,70%[®]. A városlakók közül az 50-64 év közöttiek aránya közel 20% (16,5% / 20,6%), míg a 65 év felettiek 11,1% és 13,3%-ban képviseltetik magukat. A kutatás adatai alapján a megkérdezettek átlag életkora 38-39 év. A válaszadók nem és életkor szerinti adatait összevetve látható a különböző életkori kategóriánkénti nemek megoszlása. Az adatsor a korábban jelzettek alapján leképezi Dunaújváros 2001-es népszámlálási adatainak megfelelő társadalmi megoszlását (1. táblázat)

2. ábra: A célirányos tervezés megjelenése Dunajváros kulturális intézményrendszerének térbeli elhelyezése

(Szerk. Varga A. 2007)

1. táblázat: A válaszadók nem és életkor szerinti megoszlása

2006 év / 2009 év		Életkor								Teljes		
		15-29		30-49		50-64		65-		2006	2009	
Nemek	F	nemek %-ában	37,5	40,6	34,4	25,3	15,2	18,7	12,9	15,4	100	100
		életkor %-ában	51,2	52,1	45,6	47,9	44,7	45,9	56,9	58,3	48,7	50,6
		teljes %	18,3	20,6	16,7	12,8	7,4	9,4	6,3	7,8	48,7	50,6
	N	nemek %-ában	33,9	38,2	39	28,1	17,8	22,5	9,3	11,2	100	100
		életkor %-ában	48,8	47,9	54,4	52,1	55,3	54,1	43,1	41,7	51,3	49,4
		teljes %	17,4	18,9	20	13,9	9,1	11,1	4,8	5,6	51,3	49,4

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2006, 2009

2. táblázat: A válaszadók iskolai végzettség szerinti megoszlása

	2006		2009	
	Százalékos arány (%)	Válaszolók százalékos aránya (%)	Százalékos arány (%)	Válaszolók százalékos aránya (%)
kevesebb, mint 8 általános	0,6	0,7	5,5	5,6
8 általános	47,1	47,5	58,8	59,4
érettségi	20,7	20,9	11,5	11,7
középfok	18,8	19,0	9,9	10,0
felsőfok	11,9	12,0	13,2	13,3
összesen	99,1	100,0	98,9	100,0
nem válaszolt	0,9		1,1	
teljes	100,0		100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2006, 2009

A megkérdezettek 47,1% / 58,8%-a mindössze nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkezett. Közel azonos arányban következtek az érettségi vizsgával nem rendelkezők (szakmunkás végzettség, szakiskolai végzettség) (20,7%) és az érettségivel rendelkezők (18,8%). A város megkérdezett lakosságának mindössze 11,9%-a volt felsőfokú végzettségű (2.táblázat).

3. táblázat: A megkérdezettek jövedelem szerinti megoszlása

	2006		2009	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
Átlagos	46,0	57,0	49,5	50,0
Átlag alatti	19,7	24,3	35,2	35,6
Átlag feletti	9,1	11,2	8,2	8,3
Napi megélhetési gondok	5,2	6,4	6,0	6,1
Jóval az átlag feletti	0,9	1,1	0	0
Összesen	80,8	100,0	98,9	100,0
Nem válaszolt	19,2		1,1	
Teljes	100,0		100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

A jövedelem szerinti megoszlás a normális eloszlás görbét követte, de az átlagjövedelem alatt maradt. A válaszolók 57% / 50%-a átlagos jövedelmi helyzetű volt. Figyelemre méltó, hogy 5,2% / 6%-uk saját bevallásuk szerint napi megélhetési gondokkal küzdött, emellett az átlag alatti jövedelmű lakosság aránya nőtt az első megkérdezés óta (19,7% / 35,2%) (3. táblázat).

A kulturális intézményrendszer működésének vizsgálata

A kérdőíves adatfelvétel a meghatározott minta alapján, az adott városrészekben lakó népesség személyes megkeresése útján történt. Az alkalmazott kérdőív első részében az előkészítő kérdések helyére, a demográfiai folyamatokra vonatkozó kérdések kerültek. Funkciójuk elsősorban az volt, hogy azonosíthatóvá tegyék a válaszadók háttérváltozóit. Ezután következtek a főkérdések, melyek a kulturális, művelődési, szabadidős tevékenységek egymáshoz való viszonyára, a kulturálódás iránt támasztott igényekre irányultak.

József Attila Könyvtár jellemző adatai

4. táblázat: Tagja-e a József Attila Könyvtárnak?

	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
	2006		2009	
igen	28,3	28,5	31,9	32,2
nem	70,8	71,5	67,0	67,8
összesen	99,1	100,0	98,9	100,0
nem válaszolt	0,9		1,1	
teljes	100,0		100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

5. táblázat: Tagja-e más könyvtárnak?

	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
	2006		2009	
igen	13,2	13,4	19,2	19,7
nem	85,1	86,6	78,6	80,3
összesen	98,3	100,0	97,8	100,0
nem válaszolt	1,7		2,2	
teljes	100,0		100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

6. táblázat: Honnan szerzik az információkat a könyvtár szolgáltatásaival kapcsolatban?

	Százalékos arány [%]	
	2006	2009
nincs információ véletlenszerűen	51,9	34,1
újság /internet	14,1	6,0
elektronikus média	11,3	11,5
ismerősökön, családtagokon, barátokon keresztül	8,0	8,8
az adott intézményen keresztül	6,6	3,8
egyéb	3,8	12,6
utcai hirdetőoszlop, szórólap	2,8	1,6
teljes	1,6	1,1
	100,0	80,2

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

7. táblázat: Elegendőnek tartja-e a könyvtári szolgáltatások kínálatát?

	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
	2006		2009	
igen	63,7	94,2	64,8	90,8
nem	3,9	5,8	6,0	8,5
összesen	67,6	100,0	71,4	100,0
nem válaszolt	32,4		28,6	
teljes	100,0		100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

8. táblázat: Mennyire elégedett a József Attila Könyvtár szakmai szolgáltatásainak színvonalával?

2006	József Attila Könyvtárral kapcsolatos elégedettségének foka															
	szakmai szolgáltatásait				megközelíthetőség				akadálymentesítés				technikai adottság			
	Százalékos arány [%]		Válaszolók százalékos aránya [%]		Százalékos arány [%]		Válaszolók százalékos aránya [%]		Százalékos arány [%]		Válaszolók százalékos aránya [%]		Százalékos arány [%]		Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009
teljesen elégedetlen	1,5	1,1	3,3	1,6	1,3	.5	1,5	.7	6,5	4,9	7,7	6,2	0,2	1,1	0,3	1,4
elégedetlen	0,6	10,4	1,4	15,2	1,3	14,8	1,5	18,8	2,6	8,2	3,1	10,4	3,0	8,8	3,6	11,1
közepesen	8,2	11,5	17,8	16,8	9,3	26,9	10,9	34,0	9,3	19,8	11,0	25,0	12,7	19,8	15,0	25,0
elégedett	11,2	45,1	24,4	65,6	10,2	25,3	12,0	31,9	12,7	9,3	15,1	11,8	11,2	14,3	13,2	18,1
teljesen elégedett	24,4	.5	53,1	.8	53,8	11,5	63,4	14,6	34,3	11,0	40,7	13,9	24,2	35,2	28,5	44,4
nincs információja	46,0	68,7	0	0	9,1	0	10,7	0	19,0	0	22,5	32,6	33,5	0	39,4	0
összesen	54,0	31,3	100,0	100,0	84,9	79,1	100,0	100,0	84,4	25,8	100,0	100	84,9	79,1	100,0	100,0
nem válaszolt	0	0			15,1	20,9			15,6	20,9			15,1	20,9		
teljes	100,0	100,0			100,0	100,0			100,0	100,0			100,0	100,0		
	szervezett rendezvények színvonalával				munkatársainak segítőkészségével				rendezett programok változatosságával				külső megjelenésével			
	Százalékos arány [%]		Válaszolók százalékos aránya [%]		Százalékos arány [%]		Válaszolók százalékos aránya [%]		Százalékos arány [%]		Válaszolók százalékos aránya [%]		Százalékos arány [%]		Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009
teljesen elégedetlen	0,6	1,6	0,8	2,0	1,1	1,1	1,3	1,3	0,6	.5	0,8	.7	3,9	2,2	4,6	2,7
elégedetlen	1,9	4,9	2,3	6,0	2,6	4,4	3,1	5,4	2,8	.5	3,3	.7	8,9	8,2	10,4	10,2
közepesen	11,0	9,3	13,1	11,4	3,9	11,5	4,6	14,1	9,9	8,8	11,8	10,8	21,2	33,0	24,9	40,8
elégedett	6,7	9,3	8,0	11,4	15,1	28,6	17,9	34,9	8,6	8,2	10,3	10,1	17,7	8,8	20,9	10,9
teljesen elégedett	17,9	0	21,3	0	26,6	0	31,4	0	17,5	11,0	20,8	13,5	22,2	14,3	26,2	17,7
nincs információja	45,8	56,60	54,5	69,1	35,4	36,30	41,8	44,30	44,5	0	53,0	0	11,0	0	13,0	17,7
összesen	84,0	81,9	100,0	100,0	84,7	81,9	100,0	100,0	84,0	52,2	100,0	64,2	84,9	14,3	100,0	100
nem válaszolt	16,0	18,1			15,3	18,1			16,0	18,7			15,1	19,2		
teljes	100,0	100,0			100,0	100,0			100,0	100,0			100,0	100,0		

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

A felmérésben résztvevők 28,5% / 32,2%-a volt tagja a József Attila Könyvtárnak, emellett saját bevallása szerint 13,4% / 19,2%-a tagja más (leginkább felsőoktatási intézmény) könyvtárnak. Országos könyvtári tagságot a vizsgálatban résztvevők 10,5% / 2,9%-a, szakmai könyvtári tagságot pedig 1,8% / 2,9%-uk jelölt meg. A megkérdezett dunaújvárosi lakosok közül 8,4% / 6,6% tagja a Dunaújvárosi Főiskola Könyvtárának. A könyvtári szolgáltatások ismertsége heterogén képet mutatott. A legismertebb könyvtári szolgáltatások a kölcsönzés, fénymásolás, folyóiratok, napilapok olvasása, illetve az olvasóterem, számítógép és internet használata. A válaszadók többsége a könyvtári szolgáltatásokat eseti jelleggel vette igénybe. Az információszerzési szokásokat vizsgálva megállapítottam, hogy könyvtárhoz kapcsolódó programokról a megkérdezettek leginkább az írott sajtóból és az internet segítségével tájékozódtak. A 2006-os évhez képest jelentősen csökkent azoknak a száma, akik nem rendelkeztek információval a könyvtár működéséről. Nőtt azoknak a száma, akik információikat közvetlenül az intézménytől szerezték be. A könyvtári szolgáltatások igénybevétele leginkább egyéni módon történt, ez a tendencia erősödött az elmúlt három évben (31,3% / 65,6%). A felmérésben résztvevők 5,8% / 8,5%-a szerint szükséges lenne fejleszteni a könyvtári szolgálta-

tásokat. A látogatási szokások jellemzően nem változtak a vizsgált időintervallum alatt. A József Attila Könyvtár szakmai szolgáltatásaival, megközelíthetőségével, technikai adottságaival, illetve a munkatársak segítőkészségével a kutatásban résztvevők több mint 40%-a teljesen elégedett.

Munkásművelődési Központ áttekintő adatai

9. táblázat: Honnan szerzik az információkat a Munkásművelődési Központ szolgáltatásaival kapcsolatban?

	Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009
nincs információ	33,4	42,2
újság, internet	27,4	13,3
elektronikus média	17,9	14,9
szórólap utcai hirdetés	15,3	11,7
egyéb	3,6	2,3
véletlenszerűen	1,4	7,8
Ismerősökön, barátokon, családokon keresztül	0,7	10,9
az adott intézményen keresztül	0,2	1,6
teljes	100,0	100,0

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

10. táblázat: Milyen formában veszi igénybe a Munkásművelődési Központ szolgáltatásait?

	Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009
egyéb	42,8	36,2
a felsoroltak közül vegyesen	16,5	0
egyénilag	13,7	34,8
barátokkal	10,9	10,1
családdal	9,5	11,6
csoportosan	3,9	2,9
szervezetten	1,1	0
gyermekkel/gyermekkel	1,1	0,5
munkatársakkal	0,7	1,1
teljes	100,0	100,0

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

11. táblázat: Mennyire elégedett a Munkásművelődési Központ szakmai szolgáltatásainak színvonalával?

2006	Szakmai szolgáltatás		Megközelíthetőség		Akadálymentesítés		Technikai adottság	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	2,4	5,0	2,2	2,6	8,9	10,6	0,2	0,3
elégedetlen	1,5	3,2	1,1	1,3	3,0	3,6	1,9	2,3
közepesen elégedetlen	8,6	18,1	5,0	5,9	8,9	10,6	13,4	16,1
teljesen elégedett	13,2	27,6	14,7	17,5	12,1	14,4	12,5	15,0
nincs információja	22,0	46,2	51,4	61,3	31,5	37,6	19,9	23,8
összesen	0	0	9,5	11,3	19,4	23,2	35,4	42,5
nem válaszolt	47,7	100,0	83,8	100,0	83,8	100,0	83,4	100,0
teljes	52,3		16,2		16,2		16,6	
	100,0		100,0		100,0		100,0	

	Rendezvények színvonalával		Munkatársainak segítőkészségével		Programok változatosságával		Külső megjelenésével	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	0,4	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5	4,3	5,2
elégedetlen	2,6	3,1	1,5	1,8	2,8	3,4	8,9	10,6
közepesen elégedetlen	8,9	10,6	6,3	7,5	7,8	9,3	20,7	24,9
teljesen elégedett	11,0	13,2	15,6	18,7	11,4	13,7	15,6	18,7
teljesen elégedett	19,0	22,9	20,7	24,9	18,8	22,5	22,2	26,7
nincs információja	41,3	49,6	38,7	46,5	42,3	50,6	11,7	14,0
összesen	83,2	100,0	83,2	100,0	83,6	100,0	83,4	100,0
nem válaszolt	16,8		16,8		16,4		16,6	
teljes	100,0		100,0		100,0		100,0	

2009	Szakmai szolgáltatás		Megközelíthetőség		Akadálymentesítés		Technikai adottság	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	2,4	5,0	2,2	2,6	8,9	10,6	0,2	0,3
elégedetlen	1,5	3,2	1,1	1,3	3,0	3,6	1,9	2,3
közepesen elégedetlen	8,6	18,1	5,0	5,9	8,9	10,6	13,4	16,1
teljesen elégedett	13,2	27,6	14,7	17,5	12,1	14,4	12,5	15,0
teljesen elégedett	22,0	46,2	51,4	61,3	31,5	37,6	19,9	23,8
nincs információja	0	0	9,5	11,3	19,4	23,2	35,4	42,5
összesen	47,7	100,0	83,8	100,0	83,8	100,0	83,4	100,0
nem válaszolt	52,3		16,2		16,2		16,6	
teljes	100,0		100,0		100,0		100,0	
	Rendezvények színvonal		Munkatársainak segítőkészség		Programok változatossága		Külső megjelenésével	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	0,4	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5	4,3	5,2
elégedetlen	2,6	3,1	1,5	1,8	2,8	3,4	8,9	10,6
közepesen elégedetlen	8,9	10,6	6,3	7,5	7,8	9,3	20,7	24,9
teljesen elégedett	11,0	13,2	15,6	18,7	11,4	13,7	15,6	18,7
teljesen elégedett	19,0	22,9	20,7	24,9	18,8	22,5	22,2	26,7
nincs információja	41,3	49,6	38,7	46,5	42,3	50,6	11,7	14,0
összesen	83,2	100,0	83,2	100,0	83,6	100,0	83,4	100,0
nem válaszolt	16,8		16,8		16,4		16,6	
teljes	100,0		100,0		100,0		100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

A válaszadók jelentős része nem rendelkezett információkkal a Munkásművelődési Központ (későbbiekben: MMK) által szervezett programokról. Ez a tendencia tovább erősödött az eltelt három év alatt (33,44% / 42,2%). A város lakói saját bevallásuk szerint véletlenszerűen vagy ismerősöktől, barátoktól szereztek tudomást az MMK által szervezett programokról.

Az MMK szolgáltatásait a megkérdezettek jelentős része egyénileg vette igénybe. A kiemelt hús kínálati elem ismertségének vizsgálata alapján mind 2006-ban, mind 2009-ben a legnépszerűbb szolgáltatás a vásár; a legkevésbé népszerű rendezvények pedig a speciális szakkör jellegű lehetőségek voltak. Szolgáltatásainak jelentős részét a megkérdezettek 70%-a azonban „soha” nem vette igénybe. Ennek okait mélyebben a kutatás nem tárgyalta. Az intézményrendszert használók általában elégedettek voltak. Növekedett azoknak a válaszadóknak száma (2006 óta), akik bevallásuk alapján ritkábban látogatták, és soha nem vették igénybe az MMK nyújtotta lehetőségeket. A jelenség feltételezhető oka a látogatói igények és a rendezvények tartalma közötti jelentős eltérésben keresendő.

Bartók Kamaraszínház és Művészetek Háza jellemző adatai

12. táblázat: Rendelkezik e színházbérlettel?

	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
	2006		2009	
igen	5,0	6,4	3.3	3.8
nem	72,8	93,6	83.5	96.2
összesen	77,8	100,0	86.8	100.0
nem válaszolt	22,2		13.2	
teljes	100,0		100.0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

13. táblázat: Milyen módon veszi igénybe a Bartók Kamaraszínház szolgáltatásait?

	Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009
egyéb	36,8	19.3
családdal	15,5	30.7
barátokkal	13,2	17.0
csoporthoz	4,7	17.0
egyénileg	4,3	11.4
szervezetten	1,2	2.3
munkatársakkal	0,8	1.1
gyermekkel/gyermekkel	0,8	1.1
a felsoroltak közül vegyesen	22,9	0
teljes	100,0	100,0

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

14. táblázat: Honnan szerzik az információkat a Bartók Kamaraszínház szolgáltatásaival kapcsolatban?

	Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009
nincs információ	53,2	22,3
újság, internet	11,5	22,1
elektronikus média	7,9	4
ismerősökön, barátokon, családtagokon keresztül	7,0	9
az adott intézményen keresztül	6,2	8,1
véletlenszerűen	5,6	14,4
szórólap, utcai hirdetőoszlop	5,1	17,4
egyéb	3,4	2,7
teljes	100,0	100,0

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

A vizsgálatok időszakában (2006, 2009) a válaszadók 10%-a rendelkezett színházbérlettel. Ez a tendencia az elmúlt három év alatt kis mértékben pozitívan változott. A színházlátogatási szokások vizsgálata során láthatóvá vált, hogy a válaszadók jelentős része családosan, barátokkal és csoportosan látogatta az intézményt. A színházba járó válaszadók számos információval rendelkeztek az intézmény programjairól, a vizsgált időszakban választásuk tudatosabbnak tekinthető. Az információszerzés elsősorban az internet, a nyomtatott sajtó és szórólapok közvetítésével történt. Nőtt azoknak a száma, akik véletlenszerűen szereztek információkat a színház programjairól. A megkérdezettek 12,5% / 22,5%-a azonban azt nyilatkozta, hogy színházba járási szokásai negatív irányban változtak. Ennek elsőszámú oka abban keresendő, hogy pénzügyi okok miatt nem látogatják az intézményt. Ez a fajta kulturálódási lehetőség egy szűk réteg számára válik elérhetővé. A fiatalok többsége akkor járt színházban, amikor tanulmányai keretein belül vált lehetségessé. Összességében a válaszadók 60-70%-a nem járt még a város színházában.

Dózsa Mozicentrum működési adatai

15. táblázat: Milyen módon veszi igénybe a Dózsa Mozicentrum szolgáltatásait?

	Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009
egyéniileg	2	13,9
csoportosan	2,6	9,9
szervezetten	0,3	27,6
barátokkal	33,3	19,8
családdal	13,7	1
munkatársakkal	0,3	1
gyermekkel/gyermekkel	1	15,8
egyéb	27,2	10
a felsoroltak közül vegyesen	19,6	1
teljes	100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

16. táblázat: Honnan szerzik az információkat a Dózsa Mozicentrum szolgáltatásaival kapcsolatban?

	Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009
nincs információ	55,6	17,4
újság, internet	11,4	24
elektronikus média	7,8	19,8
az adott intézményen keresztül	7,0	12,4
ismerősökön, barátokon, családtagokon keresztül	5,9	8,3
szórólap, utcai hirdetőoszlop	5,4	11,6
véletlenszerűen	4,7	4,1
egyéb	2,3	2,5
teljes	100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

17. táblázat: Elegendőnek tartja-e a Dózsa Mozicentrum által biztosított szolgáltatások kínálatát?

	2006		2009	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
igen	61,8	92,3	46,7	84,2
nem	5,2	7,7	8,8	15,8
összesen	67,0	100,0	55,5	100,0
nem válaszolt	33,0		44,5	
teljes	100,0		100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

18. táblázat: Mennyire elégedett a Dózsa Mozicentrum szakmai szolgáltatásainak színvonalával?

	Dózsa Mozicentrum							
	Szakmai szolgáltatás		Megközelíthetőség		Akadálymentesítés		Technikai adottságok	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	0,9	1,5	0,9	1,0	10,4	12,1	0,6	0,8
elégedetlen	1,1	1,9	0,6	0,8	2,4	2,8	2,4	2,8
közepesen elégedett	9,7	17,3	3,9	4,5	7,6	8,8	13,2	15,5
teljesen elégedett	15,3	27,3	7,8	9,1	10,6	12,4	20,5	24,2
nincs elég információja	0	0	6,3	7,3	14,7	17,2	21,6	25,4
összesen	56,2	100,0	85,5	100,0	85,5	100,0	84,9	100,0
nem válaszolt	43,8		14,5		14,5		15,1	
teljes	100,0		100,0		100,0		100,0	
	Rendezvények színvonalával		Munkatársainak segítőkészség		Programok változatosság		Külső megjelenés	
	Százalékos arány [%]	Százalékos arány [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	1,3	0,9	0,9	1,0	0,4	0,5	11,2	13,2
elégedetlen	2,2	0,6	2,8	3,3	4,1	4,8	18,8	22,1
közepesen elégedett	9,1	3,9	7,8	9,2	13,0	15,3	20,1	23,7
teljesen elégedett	17,1	7,8	21,0	24,7	14,3	16,8	11,0	13,0

teljesen elégedett	25,7	66,1	25,5	30,0	24,2	28,5	15,3	18,1
nincs elég információja	29,4	6,3	27,0	31,8	28,9	34,1	8,4	9,9
összesen	84,7	85,5	84,9	100,0	84,9	100,0	84,9	100,0
nem válaszolt teljes	15,3	14,5	15,1		15,1		15,1	
	100,0	100,0	100,0		100,0		100,0	

2009	Dózsa Mozicentrum							
	Szakmai szolgáltatás		Megközelíthetőség		Akadálymentesítés		Technikai adottságok	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
elégedetlen	.5	1.1	.5	.7	6.6	8.6	4.9	6.4
közepesen	12.6	25.8	.5	.7	13.7	17.9	11.5	15.0
elégedett	15.9	32.6	18.7	24.5	11.0	14.3	20.9	27.1
teljesen elégedett	19.8	40.4	46.7	61.2	8.2	10.7	8.8	11.4
nincs elég információja			9.9	12.9	9.9	12.9	30.8	40.0
összesen	48.9	100.0	76.4	100.0	27.5	35.7	76.9	100.0
nem válaszolt teljes	51.1		23.6		23.1		23.1	
	100.0		100.0		100.0		100.0	
	Rendezvények színvonalával		Munkatársainak segítőkészség		Programok változatosság		Külső megjelenés	
	Százalékos arány [%]	Százalékos arány [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	1.1	1.4					11.5	14.9
elégedetlen	1.1	1.4			3.3	4.3	26.9	34.8
közepesen	7.1	9.3			7.7	10.0	17.0	22.0
elégedett	16.5	21.4			20.3	26.4	8.8	11.3
teljesen elégedett	10.4	13.6			10.4	13.6	3.8	5.0
nincs elég információja	40.7	52.9			35.2	45.7	9.3	12.1
összesen	76.9	100.0			76.9	100.0	77.5	100.0
nem válaszolt teljes	23.1				23.1		22.5	
	100.0				100.0		100.0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

A Dózsa Mozicentrumot (későbbiekben DMC) szervezett módon (kedvezményes lehetőség kapcsán), egyénileg és gyermekkel egyaránt látogatták a városlakók. Kijelenthető, hogy a látogatási szokások tudatosabbá, tervezettebbé váltak, ennek háttérében a kedvezményes lehetőségek, illetve a premier filmek megjelenése állhat. Az információszerzés leginkább elektronikus úton történik.

Az okok között a technikai hiányosságok (internet használat) mellett az életkori jellemzők valószínűsíthetők. A megkérdezettek 90%-a elegendőnek tartja a DMC által kínált szolgáltatásokat. Az elmúlt három évben jelentősebb elmozdulás nem történt a vizsgált mutatók megítélésében, azonban a megelégedettség mértékének jelentős csökkenése tapasztalható az akadálymentesség, valamint a technikai adottságok színvonalának értékelésében. Az elégedettség romlásának oka a multiplex

mozik terjedésében keresendő, egyre többen veszik igénybe a drágább, magasabb minőségi színvonalat biztosító intézményeket. A megkérdezettek 60%-a soha sem látogatta az intézményt.

Kortárs Művészeti Intézet jellemző adatai

19. táblázat: Honnan szerzik az információkat a Kortárs Művészeti Intézet szolgáltatásaival kapcsolatban?

	Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009
nincs információ	50,0	46,5
újság, internet	12,0	5,6
véletlenszerűen	11,7	12,7
egyéb	9,7	4,2
elektronikus média	8,4	7
ismerősökön, családtagokon, barátokon keresztül	3,6	5,6
az adott intézményen keresztül	2,6	9,9
szórólap, utcai hirdetőoszlop	1,9	8,4
teljes	100,0	100,0

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

20. táblázat: Elegendőnek tartja-e a Kortárs Művészeti Intézet által biztosított szolgáltatások kínálatát?

	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
	2006		2009	
igen	39,1	91,4	20,9	86,4
nem	3,7	8,6	3,3	13,6
összesen	42,8	100,0	24,2	100,0
nem válaszolt	57,2		75,8	
teljes	100,0		100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

21. tábla: Mennyire elégedett a Kortárs Művészeti Intézet szakmai szolgáltatásainak színvonalával?

2006	Kortárs Művészeti Intézet							
	Szakmai szolgáltatás		Megközelíthetőség		Akadálymentesítés		Technikai adottság	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	2,8	13,0	0,4	0,6	0,6	1,0	0,4	0,6
elégedetlen	1,5	7,0	0,4	0,6	1,5	2,3	1,1	1,6
közepesen elégedett	3,0	14,0	3,9	5,8	6,5	9,6	5,2	7,7
teljesen elégedett	3,2	15,0	11,2	16,7	11,0	16,4	8,4	12,5
nincs elég információja	11,0	51,0	34,8	51,8	19,7	29,3	8,4	12,5
összesen	0	0	16,4	24,4	27,9	41,5	43,8	65,1
nem válaszolt	21,6	100,0	67,2	100,0	67,2	100,0	67,4	100,0
teljes	78,4		32,8		32,8		32,6	
	100,0		100,0		100,0		100,0	

	Rendezvények színvonalával		Munkatársainak segítőkészségével		Programok változatosságával		Külső megjelenését	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	0,9	1,3	0,4	0,6	1,1	1,6	0,9	1,3
elégedetlen	1,3	1,9	0,6	1,0	1,5	2,2	2,6	3,9
közepesen elégedett	4,5	6,8	2,8	4,2	4,8	7,1	13,8	20,6
teljesen elégedett	5,0	7,4	6,9	10,3	6,7	9,9	17,1	25,4
teljesen elégedett	9,1	13,5	8,6	12,9	8,0	11,9	16,0	23,8
nincs elég információja	46,4	69,1	47,7	71,1	45,4	67,3	16,8	25,1
összesen	67,2	100,0	67,2	100,0	67,4	100,0	67,2	100,0
nem válaszolt	32,8		32,8		32,6		32,8	
teljes	100,0		100,0		100,0		100,0	

2009	Kortárs Művészeti Intézet							
	Szakmai szolgáltatás		Megközelíthetőség		Akadálymentesítés		Technikai adottság	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	1.6	7.1						
elégedetlen	2.2	9.5			.5	1.1	.5	1.1
közepesen elégedett	6.6	28.6	2.7	5.6	3.3	6.7	2.2	4.5
teljesen elégedett	2.2	9.5	19.2	39.3	6.6	13.5	6.6	13.5
teljesen elégedett	10.4	45.2	21.4	43.8	12.6	25.8	5.5	11.2
nincs elég információja			5.5	11.2	25.8	52.8	34.1	69.7
összesen	23.1	100.0	48.9	100.0	48.9	100.0	48.9	100.0
nem válaszolt	76.9		51.1		51.1		51.1	
teljes	100.0		100.0		100.0		100.0	

	Rendezvények színvonalával		Munkatársainak segítőkészségével		Programok változatosságával		Külső megjelenését	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	1.1	1.9	.5	1.0	1.1	1.9	0.9	1.3
elégedetlen	2.7	4.9			3.3	5.8	4.4	9.0
közepesen elégedett	4.4	7.8	1.1	1.9	4.9	8.7	12.6	25.8
teljesen elégedett	3.3	5.8	3.8	6.8	7.1	12.6	17.6	36.0
teljesen elégedett	6.6	11.7	12.1	21.4	3.8	6.8	6.0	12.4
nincs elég információja	38.5	68.0	39.0	68.9	36.3	64.1	8.2	16.9
összesen	56.6	100.0	56.6	100.0	56.6	100.0	48.9	100.0
nem válaszolt	43.4		43.4		43.4		51.1	
teljes	100.0		100.0		100.0		100.0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

A Kortárs Művészeti Intézet (későbbiekben KMI) rendezvényeire vonatkozó információáramlás megítélése nem változott az eltelt három év során. A megkérdezettek fele nem rendelkezett megfelelő

általános ismerettel az intézmény működését illetően. Átrendeződés tapasztalható az információs csatornák választásának tekintetében.

A vizsgálat adatai alapján erősödött az utcai hirdetések szerepe és az intézmény szerepvállalása a tájékoztatásban, ezzel szemben egyedülálló módon csökkent az elektronikus média és az internet jelentősége. A KMI a kapcsolattartás módszereként a személyes megkereséseket helyezte a tájékoztatás középpontjába. A megkérdezettek többsége megfelelőnek tartotta a Kortárs Művészeti Intézet szolgáltatásait és kínálatát, annak ellenére, hogy nem látogatta az intézmény rendezvényeit. Az elégedettség mértéke 2006 óta jellemzően nem változott. Tovább növekedett azoknak a válaszolóknak a száma, akik soha nem vették igénybe a KMI szolgáltatásait.

Intercisa Múzeum áttekintő adatai

22. táblázat: Honnan szerzik az információkat az Intercisa Múzeum szolgáltatásaival kapcsolatban?

	Válaszolók százalékos aránya [%]	
	2006	2009
ismerősökön, barátokon, családtagokon keresztül	35,4	9,3
nincs információ	24,5	40,6
véletlenszerűen	11,9	9,4
egyéb	8,8	3,1
az adott intézményen keresztül	6,5	6,2
elektronikus média	6,1	7,8
Újság, internet	5,4	14,1
Szórólap, utcai hirdetőoszlop	1,4	9,3
teljes	100,0	100

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

23. táblázat: Elegendő-e az Ön számára az Intercisa Múzeum által biztosított szolgáltatások kínálata?

	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
	2006		2009	
igen	43,6	95,7	17,6	80,0
nem	1,9	4,3	3,3	15,0
összesen	45,6	100,0	22,0	100,0
nem válaszolt	54,4		78,0	
teljes	100,0		100,0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

24. táblázat: Mennyire elégedett az Intercisa Múzeum szolgáltatásainak színvonalával?

2006	Intercisa Múzeum							
	Szakmai szolgáltatásait		Megközelíthetőségével		Akadálymentesítésével		Technikai adottságaival	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	1,9	7,2	0	0	5,0	7,4	0,9	1,3
elégedetlen	2,2	8,0	3	1,0	1,5	2,3	2,6	3,9
közepesen	5,2	19,2	23	8,3	7,1	10,6	7,1	10,6
elégedett	5,6	20,8	53	25,3	9,1	13,5	8,2	12,2

teljesen elégedett	12,1	44,8	172	80,4	19,2	28,7	11,4	17,0
nincs elég információja	0	0	61	100,0	25,1	37,4	36,9	55,0
összesen	27,0	100,0	312	0	67,0	100,0	67,2	100,0
nem válaszolt	73,0		151		33,0		32,8	
teljes	100,0		463		100,0		100,0	
	Rendezvények színvonalával		Munkatársainak segítőkészségével		Rendezett programok változatosságával		Külső megjelenését	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	1,5	2,3	0,9	1,3	0,9	1,3	2,2	3,2
elégedetlen	1,7	2,6	3,5	5,2	2,2	3,2	8,2	12,2
közepesen	5,8	8,7	9,5	14,2	8,4	12,6	18,1	27,0
elégedett	6,3	9,4	13,4	20,0	5,0	7,4	12,5	18,6
teljesen elégedett	11,7	17,4	39,7	59,4	10,6	15,9	11,9	17,7
nincs elég információja	40,0	59,7	67,0	100,0	39,7	59,5	14,3	21,2
összesen	67,0	100,0	33,0		66,7	100,0	67,2	100,0
nem válaszolt	33,0		100,0		33,3		32,8	
teljes	100,0				100,0		100,0	

2009	Intercisa Múzeum							
	Szakmai szolgáltatásait		Megközelíthetőségével		Akadálymentesítésével		Technikai adottságaival	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	.5	2.7	0	0			0,9	1,3
elégedetlen	1.1	5.4	.5	1.2	1.1	2.5	1.1	2.5
közepesen	9.3	45.9	7.7	17.3	6.6	14.8	4.9	11.1
elégedett	2.7	13.5	21.4	48.1	11.0	24.7	6.6	14.8
teljesen elégedett	6.6	32.4	13.2	29.6	1.6	3.7	.5	1.2
nincs elég információja	0	0	1.6	3.7	24.2	54.3	31.3	70.4
összesen	20.3	100.0	44.5	100.0	44.5	100.0	44.5	100.0
nem válaszolt	79.7		55.5		55.5		55.5	
teljes	100.0		100.0		100.0		100.0	
	Rendezvények színvonalával		Munkatársainak segítőkészségével		Rendezett programok változatosságával		Külső megjelenését	
	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]	Százalékos arány [%]	Válaszolók százalékos aránya [%]
teljesen elégedetlen	.5	1.2			2.7	4.9	2.7	4.9
elégedetlen	2.7	6.2	.5	1.2	3.8	6.8	6.6	11.8
közepesen	4.4	9.9	2.7	6.2	7.1	12.6	24.2	43.1
elégedett	3.3	7.4	6.0	13.6	4.9	8.7	7.7	13.7

teljesen elégedett	2.7	6.2	8.2	18.5	2.2	3.9	1.6	2.9
nincs elég információja	30.8	69.1	26.9	60.5	35.7	63.1	13.2	23.5
összesen	44.5	100.0	44.5	100.0	56.6	100.0	56.0	100.0
nem válaszolt	55.5		55.5		43.4		44.0	
teljes	100.0		100.0		100.0		100.0	

Forrás: Saját kérdőív adatai alapján szerk. Varga A. 2009

A kutatásban résztvevők Intercisa Múzeumra vonatkozó információszerzési szokásait vizsgálva elmondható, hogy a vizsgálat időintervalluma alatt növekedett azoknak a válaszolóknak a száma, akik nem rendelkeztek információval a szervezet tevékenységével kapcsolatban. Csökkent az informális csatornákon (ismerősökön, barátokon, családtagokon) keresztül történő tájékozódás aránya. A többi adat esetében értékelhető változás nem történt. Átlagosan a városlakók 30-40%-ának nem volt információja a múzeum tevékenységéről. A legtájékozottabb lakók a Dózsa, a Technikum és a Felső-Dunapart negyedben éltek. Az Újtelep, a Kertváros, a Béke és a Barátság városrészben lakók közel fele nem rendelkezett információval az intézmény szakmai rendezvényeivel kapcsolatban. A többi kulturális intézményhez viszonyítva a legnagyobb mértékben a múzeum szolgáltatásaival elégedetlenek a válaszadók (80%), nem tartották elegendőnek a kínálatot. Az okok között valószínűsíthető a látogatási szokások negatív tendenciája és a tájékozatlanság. 2006-ban a válaszadók fele nyilatkozott úgy, hogy soha nem vette igénybe a szolgáltatásokat, míg 2009-ben ez az arány meghaladta a 80%-ot.

6. KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A kulturális ágazat bevételtermelő ereje a kiadásokhoz képest alacsony, országos szinten az érdekérvényesítő képessége (a színházak kivételével) gyenge. Nem változik a központi normatíva összege, az ágazatra vonatkozóan. A hagyományos értelemben vett közművelődési intézmények helyzete stagnál.

A központi költségvetés kiadásainak csökkentése hátrányosan érintette a közművelődési intézmények működését. A hiányzó források pótlása nehéz feladat az intézményrendszer számára. A intézmények fenntartói szerint kevés a magas színvonalú kulturális élet megteremtéséhez szükséges forrás. Az intézmények a működtetésükhöz szükséges anyagi fedezetet belépőjegyekkel, és különféle támogatások megszerzésével biztosítják.

Bizonyos területeken továbbra is szükséges az állami beavatkozás, azonban mindez mérsékeltebb formában jelenik meg. Előtérbe kerül a közpénzekből, civil szervezetektől és különböző pályázati forrásokból történő finanszírozás. Dunaújváros, kulturális intézményrendszerének finanszírozását illetően speciális helyzetben van, legnagyobb mértékben a korábbi évekhez hasonlóan adott normatívából finanszíroz. Az összeg azonban csak az intézményrendszer fenntartásához elegendő, a fejlesztésre nem jut megfelelő mennyiségű forrás.

A statisztikai adatok a kutatás adataival összhangban alátámasztják az intézményi vezetők azon véleményét, mely szerint a lakosság különböző rétegei közötti egyenlőtlenség, a kultúrához való hozzájutást tekintve tovább nő.

Megállapítható, hogy a városlakók szűk rétege veszi igénybe a kulturális intézményrendszer szolgáltatásait. A jövedelmek polarizálódása, az előregedés és az igény szint változása alapvetően határozzák meg a látogatási szokásokat.

Az életkor előrehaladtával ugyan változó mértékben, de minden kulturális tevékenységi formában jelentősen csökken a részvétel.

Minden tevékenységfajtára igaz, hogy a legképzettebbek között találjuk a legnagyobb részvételi hajlandóságot, de a képzettek és a képzetlenek közötti részvételi egyenlőtlenség mértéke változó. Legnagyobb különbség a komolyzenei koncertek, legkisebb a művelődési házak és a zenés szórakozóhelyek látogatásának intenzitásában van. A földrajzi elhelyezkedés nem befolyásolja az igénybevétel gyakoriságát.

Az intézményrendszer irányítói felismerték, hogy a látogatók igényeinek figyelembevétele nem igényli a feladatok újrafogalmazását, inkább csak a fokozatosság elvét valósítja meg. A felmerülő igényeknek megfelelően igyekeznek szélesíteni a szolgáltatások típusait. A lehetőségekhez mérten törekednek emblemikus rendezvények szervezésére. A szakmai profilhoz kapcsolódó országos rendezvényekhez történő kapcsolódás alapvető programmá vált. Célul tűzték ki, hogy a helyi könyvtár ne csak a könyvek kölcsönző helye legyen, hanem szélesebb funkciójú, kulturális színtér, találkozóhely. A finanszírozás formája és mértéke alapvetően meghatározza a fejlesztések nagyságrendjét. Az erre a célra elkülönített előirányzat nem teszi lehetővé nagy ívű fejlesztések megvalósítását. Források hiányában az infrastruktúra megőrzése a fő cél. A fenntartó önkormányzat és az intézmények lehetőségeikhez mérten törekednek magas színvonalú szolgáltatások nyújtására, felhasználva a minisztériumi és egyéb pályázati lehetőségek adta kereteket.

A jól működő elemek vezetői felvállalják egyéni döntéseik következményeit, hangsúlyozzák az együttgondolkodás fontosságát, ugyanakkor kiemelik a szakmai alapokon történő koordináció fontosságát. A megfelelő információáramlás a működés alapja, azonban ez nem minden elem esetén valósul meg. A hatékony kommunikáció az elektronikus médiához és a közönségszervezők munkájához köthető. Az előbbi infrastrukturális befektetést és szakértelmet, az utóbbi elhivatottságot, nyitottságot kíván. Az intézmények bemutatják saját értékeiket, őrzik hagyományaikat, növelve az identitástudatot és a város megtartó erejét. A kultúraközvetítő csatornák újabb formái jelennek meg. Ezek a csatornákon hatalmas mennyiségben különböző minőségű és tartalmú kulturális termék áramlik. A működőképes kulturális stratégia tehát nem a jövőbelátást várja el a kultúra központi és helyi irányítóitól, hanem a nyitottságot. Megállapítható, hogy a Dunaújvárosban található kultúraközvetítő intézmények látogatottságát az iskolai végzettség és a jövedelmi helyzet meghatározza. Minél magasabb a lakosság iskolai végzettsége, annál nagyobb valószínűséggel veszi igénybe a kulturális intézményrendszer szolgáltatásait és programjait. Az iskolai végzettség hatással van a jövedelmi helyzetre is, mely erősíti a társadalmi rétegek közti különbségeket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ALBA, R. D. – LOGAN, J. R. – STULTS, B. J. – MARZAN, G. – ZHANG, W. 1999: *Immigrant groups in the suburbs. A reexamination of suburbanization and spatial assimilation*. In: *American Sociological Review*, Palo Alto, 64(3).

- CZINKÓCZI S. (szerk.) 2000: *Dunaferr Dunai Vasmű Krónika*. Dunatáj Kiadói Kft, Dunaújváros, 574 p.
- CZIRBUSZ G. 1902: *Magyarország a XX. évszázad elején*. Polatsek-féle könyvkereskedés, Temesvár, pp. 367–546.
- DRAGONITS T. 1973: *Városépítés Magyarországon a felszabadulás után*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 191 p.
- ERDŐS F. – PONGRÁCZ Zs. (szerk.) 2000: *Dunaújváros története*. Dunaújváros megyei jogú Város Önkormányzat, Dunaújváros, 478 p. (pp. 243-28., pp. 326-348.)
- GEERTZ, C. 2001: *Az értelmezés hatalma*, Osiris Kiadó, Budapest, 455p.
- HABERMAS, J. 1993: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Gondolat Kiadó, Budapest, pp. 9-85.
- HABERMAS, J. 1971: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása : vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 410 p.
- HARRIS, M. 1971: *Culture, Man, and Nature* In: Introduction to General Anthropology, Thomas Y. Crowell Company, New York
- MATUSSNÉ LENDVAI M. 2001: *Új város születik: Dunaújváros*. Intercisa Múzeum, Dunaújváros, 38 p.
- MERLIN, P. 2000: *New towns and European Spatial Development*. Paris www.newtowns.net
- TÓTH J. 2007: *A magyar népesség kulturális jellemzői a XXI. század elején*. In.: A társadalmi földrajz világi. (szerk.) Kovács Csaba, Pál Viktor. Szeged: SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Tanszéke, 503-510 pp.
- TÓTH J. 1993: *Nagyvárosok a magyar településrendszerben*. In: Comitatus, 3. 7-8. Veszprém, pp. 40-53.
- TÓTH J. 1981: *A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése*. In: Földrajzi Értesítő 2/3 sz. Budapest, pp. 267- 291.
- TRÓCSÁNYI A. 2006 a: *A kultúra térbeli eloszlása*. In: *Tér – Társadalom – Kultúra: VII. Közművelődési Nyári Egyetem: Szeged, 2005. július 4-8.* (szerk.) Török J. 2006.: Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ, Szeged, 149 p.
- TRÓCSÁNYI A. 2006 b: *A kultúra térbelisége – kulturális földrajz*. In: Török J. (szerk.): *Tér – Társadalom – Kultúra: VII. Közművelődési Nyári Egyetem: Szeged, 2005. július 4-8.* Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ, Szeged, pp. 33-51. <http://www.csongradamk.hu/pages/880/dload/trocsanyi.rtf>
- TRÓCSÁNYI A. – TÓTH J. 2002: *A magyarság kulturális földrajza II*. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 361 p
- TYLOR, E. B. 1871: *Primitive culture*. In: John M. (Eds), Research into the development of mythology, philosophy, religion, language, art, and custom. London
- VITÁNYI I. 2002: *A civilizáció és a kultúra paradigmái*. In: Magyar Tudomány, Budapest, 2002. jún. pp. 720-729.

Konkoly Sándor

Újabb adatok Zsembéc várának lokalizációjához

1. BEVEZETÉS

A történészeket és a várkutató régészeket régóta foglalkoztatja Zsembéc várának problematikája. A rendelkezésünkre álló források meglehetősen szegényesek, a castellum története és építésének helye kérdésében csupán a középkori oklevelek elszórt adataira támaszkodhatunk. Ezek alapján nem meglepő, hogy a vár sokáig a nem lokalizálható erődítmények közé tartozott.

A Zichy oklevéltár bő egy évszázada megkezdett feldolgozása során kerültek elő olyan adatok, melyek egy idáig ismeretlen középkori erősség létéről tesznek tanúbizonyságot a mai Mohácsi-sziget északi részével azonos térségben. A források elárulják, hogy ki- és mikor építette a várat, de az erősség építésének helyét homály fedi. Ezután hosszas, máig tartó tudományos vita bontakozott ki a várkutató régészek körében, és természetesen született is néhány próbálkozás a vár lokalizálásával kapcsolatban. A korábbi elképzelések rendre a Szekcsői-Duna bal partjára fókuszáltak, hiszen a középkori források egyértelműen Szekcsővel szemben említik a várat és tudjuk, hogy annak biztosan Szekcső (Dunaszekcső) és Bátmonostor között kellett állnia. Ám ez még így is több mint 150 km²-es terület átvizsgálását tenné szükségessé, hiszen a vár maradványait továbbra sem sikerült fellelni. A korábbi koncepciók sok esetben nélkülözik, vagy nem a kellő súllyal veszik figyelembe ama lényeges körülményt, hogy a folyószabályozások előtti, és a jelenkori Duna-szakasz paraméterei alapvetően különböznek, ezért Zsembéc várát nem a szekcsői-, hanem a Baracska-Duna partján célszerű kutatni. A Mohácsi-szigetet övező keleti Duna-ág jobb partján álló mészkőszirtről szűk körben ismert, hogy korábban ott egy széles alapokkal rendelkező, várszerű épület falait is bányászták. A Dunafalvától keletre lévő Vári-pusztán fejtett erősség maradványai vélhetően azonosak a forrásokban szereplő Zsembéc (Sembech) várával.

2. LAPPANGÓ ERŐSSÉG A KÖZÉPKORI FORRÁSOKBAN

A várhoz köthető Sembech névalak először egy 1318-as oklevélben fordul elő, ahol egy kis patakot, vízfolyást jelöl a Mohácsi-sziget északi részén Baracska közelében (ZICHY Okm. I. 162). A „*Sembechen ere*” talán hasonló, de kisebb vízfolyásra utal, mint amilyen a Dunából Kalocsánál kiágazó, vele többé-kevésbé párhuzamosan haladó, majd oda később visszatérő Vajas folyó, amely ugyancsak

a Mohácsi-szigeten haladt keresztül. Vajas település, amelyet Lázár Deák is feltüntet 1528-as Tabula Hungariae mappáján, nyilván a folyóvízről kapta a nevét. A 15. századi oklevelekben újra felbukkan a név Zembecz, vagy Sembech alakban, hol településként, nemesi birtokként, hol kőbányaként, de leggyakrabban castellumként említik. A Zichy okmányok szerint a bátmonostori uradalom birtokosa Töttös László építtetett 1400-ban új erősséget, amely a Sembech nevet viselte. A források szerint Sembech castelluma Szekcsővel átellenben, Szekcső és Bátmonostor között, valahol a Duna közelében épült (ZICHY Okm. V. 171, 228). Tovább szűkítheti a kutatandó területet a Baracska közelében említett patak, de ennek futását, hosszát nem ismerjük, azt korábbi térképeink sem jelölik. A szóban forgó 1318-as oklevélből azonban kikövetkeztethető a megnevezett vízfolyások hozzávetőleges helyzete. Az okmányban szereplő jelentés szerint Bodrogh vármegye főispánja szolgabíráival egy birtokvita rendezése kapcsán határjárást teljesít „*Bath Monostora*” és „*Zigeth*” nevű birtokokon. A nehezen követhető latin nyelvű szövegben felvázolt terület azonosítása – majd 700 év távlatából egy folyton változó dunai árterületen – nem csekély feladat. Az előljárásság a terepbejárást egy bizonyos Lak nevű településről, a Vajas folyótól kiindulva kezdi meg, és kelet felé tart a holt Duna irányába. A vízfolyás mentén „*Kolonbok*” érintésével haladnak továbbra is keletre, majd átkelve a Dunán nagyobb köröket leírva délnek, Baracska felé tartanak. Ezt követően nyugati irányba fordulva Baracskánál átkelnek a réven, csónakkal egy nagyobb, valószínűleg elnyújtott alakú halastó (talán szélesebb holtág) vége felé folytatják útjukat, az un. „*Kerkto*” irányába. A két tó között elhaladva „*Orozteu*” (Orosztó?) felé ismét új irányt vesznek, majd tovább haladva nyugat felé átkelnek a Vajas folyón és Senbechen ere felé tartanak. Ezután a nyugati irányt felhagyva észak felé veszik útjukat és elérkeznek Lak határához, vagyis az óramutató járásával megegyezően mintegy körbejárják a felvázolt területet. Az említett települések közül ma már csak Baracska (Nagybaracska) létezik, a többi a Duna áradásainak, vagy a török pusztító tevékenységének eshetett áldozatul. Némi támpontot az átiratban Baracskánál említett „*magne piscine*”, ill. „*Kerkto* (Kerek tó?) *pisciam*” megjelölés adhat, amely valószínűleg a Baracskával határos Pizskula halastóval azonosítható. Lak település pedig a 19. századi szekcsői birtoktérképek alapján minden bizonnyal Laki telekkel azonos, amely Dunaszekcsőtől K-ÉK-re, Szeremlétől DNy-ra helyezkedett el a szigeti részen, nem messze a Szekcsői-Duna bal partjától. Az oklevél szerint Vajas folyónak Lak település mellett kellett haladnia, vagyis a mai Szekcsői-Duna vonalától keletre alig 2–3 km távolságban (a szabályozások előtti szekcsői-ágtól kb. 4 km-re) kell keresnünk a hajdani vízfolyást. Ennek közelében folyhatott Senbechen ere is, talán a Vajasnak, vagy a Dunának egyik keskenyebb mellékágaként – akár mesterséges összekötő csatornájaként. Senbechen erét tehát Baracskától nyugatra, Lak falutól keletre, egy viszonylag jól leszűkíthető vertikális sávban kell kutatnunk, jóllehet számolnunk kell a Duna árterében meanderező folyókanyarulatok szeszélyeivel. Sembech várának pedig Senbechen ere közelében kellett lennie, tágabb értelmezés szerint a Szekcsői-Duna és a Baracskai-Duna által közbezárt területen, vagyis a mai értelemben vett Mohácsi-sziget északi harmadában. Egy 1423-ból származó forrás az erődítés helyét a Duna „*Gebnech*” nevű szigetére helyezi, máshol ugyanezt a „nagy szigeten” említik, de találunk adatot arra is, hogy a castellum közvetlenül a Duna partján állt (ZICHY Okm. VIII. 100).

A Töttös család uradalmi központja ugyan a közeli Bátmonostor volt, de a szekcsői birtokossal, Herczeg Péterrel folytatott örökös torzszalkodás folytán a Dunán túli birtokainak védelmében új castel-

lum építésébe kezdett. Valószínűleg a dunai átkelő tulajdonjogáért folytak a harcok és a pereskedések, ezáltal tudunk a vár létezéséről. Az erősség helyének komoly stratégiai jelentősége lehetett, mert amint az oklevelekből kitűnik, többször lerombolták majd újra építették. A 17–18. századi térképek még valóban jelölnek révátkelőt Szekcsővel szemben a Baracsikai-Dunán, ahonnan az útvonal Bajára és Bátmonostorra tartott (1–2. ábra). Ez az átkelési lehetőség egészen a 19. századig nyomon követhető, s valószínűleg a korábbi évszázadokban, talán már a római korban is létezett.

Zsigmond király 1401-es, Nagyszombaton kelt kiváltságlevele szerint bátmonostori Töttös Lászlónak bármelyik Bodrog vármegyében fekvő birtokán fából, vagy kőből építendő kastélyra engedélyt ad (ZICHY Okm. V. 228). Herczeg Péter a szekcsői várával szemben épített új várat még 1400-ban, vagyis a felépítésének évében – talán még az építés közben – földig romboltatta. Elképzelhető, hogy Herczegnek szövetségesei is voltak a Töttös elleni agresszióban, mert nem sokkal később sembechi házát és birtokának épületeit fosztották ki és pusztították el a székesfehérvári káptalan felszekcsői jobbágysai. A forrás megjegyzi, hogy a rombolás során az erősség köré épített árkot is bedöntötték s bebizonyosodott, hogy mindezt a káptalan utasítására hajtották végre (ZICHY Okm. V. 174; VII. 344). Valószínűleg a vár rövid idő alatt újra felépült, mert 1403-ban Zsigmond király már a macsói bánhoz, Maróthi Jánoshoz intézte parancsát, miszerint romboltassa le bátmonostori Töttös Lászlónak Szekcsővel szemben épített Sembech nevű kastélyát, ha annak építéséről a király kiváltságlevelét fel nem mutatja. A macsói bán idéző parancsa szerint bátmonostori Töttös Lászlót a Sembech kastély építésére vonatkozó királyi kiváltságlevelének felmutatására, a bácsi káptalannal törvényre idézteti (ZICHY Okm. V. 349). Az okmányok közt van a bácsi káptalan idéző levele is, mellyel Töttös Lászlót a Sembech kastély építésére vonatkozó királyi kiváltságlevelével felmutatására törvényre hívatta (ZICHY Okm. V. 349). Közben Töttös pert indított Herczeg Péter ellen. Zsigmond rendelete szerint senki sem építhetett várat a király írásos engedélye nélkül, s Herczeg a királyi kiváltságlevelét hiányát kérte számon Töttösön, ezzel jogalapot teremtve a pusztításhoz. A hosszan elhúzódó perben végül Zsigmond király Töttös pártját fogta, és 1406-ban kelt levelében bátmonostori Töttös Lászlónak bármelyik Bodrog vármegyei birtokán kastélyépítésre adott kiváltságlevelét átírja és megerősíti (ZICHY Okm. V. 435). 1406-ból biztos adatunk van a vár épségéről, melynek az okmányok szerint Zanai Gergely volt a várnagya (ZICHY Okm. V. 435, 548; VI. 365, 531). A Töttös családnak Bátmonostoron is volt egy erőssége, így a három ismert vár (Szekcső–Zsembéc–Bátmonostor) megközelítőleg egymástól azonos távolságban, egy K–ÉK–Ny–DNy irányú egyenes mentén épült fel. Újabb, 1438-ból származó adat szerint a castellum fából épült és ekkor már ismét elhagyott, romos állapotban volt (ZICHY Okm. VIII. 617). A fából állított erősség még a 15. században is általánosan elterjedt építési mód, hiszen a kőváraknál lényegesen olcsóbb és gyorsabb építési technológiát feltételez. Ugyanakkor elgondolkodtató – amint azt később látni fogjuk, – hogy miért építi egy nagybirtokos főúr fából a várat, amikor saját birtokán helyben kőbányával is rendelkezik? Sembech castellumáról ez az utolsó adatunk, a későbbi krónikák hallgatnak róla, bár várnagyát később is említik és a Sembech (Zembecz) névalak – ha más kontextusban is – még többször előkerül (ZICHY Okm. IX. 115, 238; X. 173, 384; XI. 53, 305, 382; XII. 309, 332).

3. AKADOZÓ KONCEPCIÓK, AVAGY: HOL ÁLLHATOTT ZSEMBÉC VÁRA?

Vizsgáljuk meg, hogy a történeti források tükrében eddig milyen koncepciók születtek a vár feltételezett helyével kapcsolatban.

CSÁNKI Dezső (1894) és KOPPÁNY Tibor (1999) a Zichy okmányokra hivatkozva említi meg a problémát, de nem foglal állást Sembech várhelyének kérdésében. CSÁNKI (1894) ugyanakkor meglehetősen tág határok közé helyezi az oklevelekben előkerülő – ma már nem létező – vár körüli településeket. Úgy véli, Él-Szekcső (Felszekcső) Baracska és Bátmonostor közelében feketett, amely egyértelműen hibás elképzelés, csakúgy mint Páli (Pali, Pauli) település Baja és Bátmonostor határába való helyezése. Lak falunak Szeremlyén (Szeremle) és Bátmonostor közti említése sem túl szerencsés, hiszen azt (akárcsak Felszekcsőt) a korábban ismertetett módon, mindenképpen Szekcső közelében, a Szekcsői-Duna mentén kell keresnünk. Vajas település Baracska mellé helyezését azonban nem vitathatjuk, hiszen annak helye – akárcsak a Vajas folyó nyomvonala – ma sem tisztázott. Zalotay Elemér 1959-es kéziratban vizsgálja a térség történeti vonatkozásait, így contra Florentiam problematikáját és a középkori erősség kérdését is érinti (3. ábra). Mivel egyes források szerint Sembech vára Szekcsővel szemben a Duna partján állt, Zalotay téves következtetéseket von le a vár építési helyét illetően (ZICHY Okm. V. 171, 349). Úgy véli, hogy a Szekcsői-Duna bal partján kell az erősséget keresni, amely a római kori ismert kikötőerőd, contra Florentiam alapjaira épülhetett (ZALOTAY E. 1959). Engel Pál hasonló módon értelmezi a korabeli forrást (...*castellum Sembech vocatum ex opposito Zegcheu*...) és szintén a Szekcsői-Duna bal partjának térségét jelöli meg várhelyként (ENGEL P. 2001). Vajas és Lak települést pedig a Baracska-Dunától keletre helyezi, pedig a források azt egyértelműen Baracska felől nyugatra, vagyis a két fő Duna-ág közti területen említik. Páli (Pauli) községet ugyanakkor Vajastól ÉNy-ra, a hibásan megjelölt Sembech és Bátmonostor közé teszi (4. ábra).

Györffy György munkáit a kutatók alapvető hivatkozási forrásként kezelik. Talán ő foglalkozott legrészletesebben a vár, a szervesen hozzá kapcsolódó Töttös-birtokok, és nem utolsósorban a Vajas folyó problematikájával (GYÖRFFY Gy. 1963). Györffy nyilván jól ismeri a középkori forrásokat, de valószínűleg ennél jóval szerényebbek a vizsgált térséggel kapcsolatos geomorfológiai ismeretei. Zsembéc várát, akárcsak Vajas települést a Szekcsői-Duna és Baracska között a sziget belsejében helyezi el (talán Lazarus térképe alapján, amely Vajas községét mindkét Duna-ágtól távol, de a Baracska-Dunához kissé közelebb jelöli) vagyis az „...*opposito Zegcheu*...” forrást némiképp mellőzve, Szekcsőtől mintegy 8–10 km-re DK-i irányban véli az erősség helyét (5. ábra). A Vajas folyó futásirányát tévesen állapítja meg, és ebből hibás következtetéseket von le a kérdéses települések elhelyezkedésével kapcsolatban. A középkori oklevelekben előforduló helységnevek, úgy mint Lak, Pali, Paliport, Szeremle, Tóti, Baracska, Bátmonostor, stb... gyakran tűnnek fel a Vajas folyó környezetében, ezért Györffy megkísérli őket „felfűzni” egy olyan vízfolyásra, amely a vizsgált térségben korábban is folyhatott. A hajdani Vajas medrét a mai Füzeséri–Holt-Duna-ággal, vagyis a korábbi Baracska-Dunával azonosítja. Az említett Duna szakasz már csupán keskeny morotvák rendszere, a Ferenc-tápcsatornával összeköttetésben egy mesterségesen fenntartott vízfolyás, amely az emberi beavatkozás nélkül mára feltöltődött mocsaras terület volna. Azonban néhány évszázaddal ezelőtt ebben a mederben hömpölygött a közel 300 méter széles fő Duna-ág víztömege, amelyet a térképek mindig is Bajai- vagy Baracska-Dunának emlegettek. Györffy minden bizonnyal a morfológia mai állapotából indult ki, és bár kézenfekvő megoldásnak tűnik a Vajas folyó ismeretlen futását egy ma is jól követhető, a térségen áthaladó vízfolyással azonosítani, az egész Baracska-Duna szakasz Vajas folyóvá történő kinevezése azonban túl merész megoldás. A Dunából kiszakadó

oldalágak elnevezésében mindig a Dunával kapcsolatos jelzős szerkezettel ellátott folyónevek szerepelnek. Képtelenség, hogy a Duna fő ága akár csak egy rövid szakaszon is nevet cseréljen egy nála nyilvánvalóan kisebb vízfolyással. A Baracsikai-Duna szabályozások előtti nyomvonalát jól ismerjük, és nem kétséges, hogy a Vajas folyó szoros kapcsolatban állhatott vele (akár egy mesterséges csatornarendszer formájában) de szerepét nem vehette át. Figyelemre méltó ANDRÁSFALVY Bertalan (1975) álláspontja a környék vizeivel és a Vajas folyóval kapcsolatban. A térség beható tanulmányozása után elképzelhetőnek tartja, hogy a Vajas folyó egy mesterségesen kialakított és karbantartott vízfolyás, amely a környező területek vízellátásában és gazdasági hasznosításában játszott szerepet. A Vajas szavunk etimológiai hátterében a „vájás”, vagyis árok kiásására utaló tevékenység húzódhat meg, emellett elgondolkodtató, vajon miként képes külön folyóként futni századokon át, amikor a szomszédos Duna – középső-szakasz jellegénél fogva – sűrűn változtatta a medrét? Ez csak úgy lehetséges, ha a fokok rendszerén keresztül más-más folyóággal összeköttetésben lévő vízfolyásnak a meder minden pontján felismerhető sajátosságai vannak (ANDRÁSFALVY B. 1975). Amikor már nem volt szükség a csatornarendszerre (pl. a török expanzió megváltoztatta a táj arculatát) az minden bizonnyal felbomlott, fokok és morotvák rendszerére szakadhatott szét, majd lassan feltöltődött. A középkori okmányokban valóban túl gyakran tűnik fel a Vajas név, a folyó látszólag igen nagy területet járt be, mintha „mindenhol ott volna” a régióban Kalocsától Bezdánig. Ugyanakkor újabb kori térképeink (a számtalan Duna ággal ellentétben) szinte egyáltalán nem jelölnék Vajas névvel vízfolyást a Mohácsi-sziget területén. A fentiek alapján elképzelhető, hogy gazdasági- és kommunális szerepénél fogva – természetes- és/vagy mesterséges vízfolyások hálózatán keresztül – a Vajas ér valóban kapcsolatba került a vizsgált térségünk településeinek többségével.

REUTER Camillo (1960) szerint Zsembéc települése Dunaszekcsővel átellenben lehetett a mai „Várpuszta” területén, amely az Öreg- vagy másképpen a Baracsikai-Duna partján található. Álláspontját SZABÓ PÁL Zoltán (1957) közleményére hivatkozva alakítja ki, aki viszont ifj. LÓCZY Lajos (1912) írása alapján emlékezik meg egy Duna-parti erősség alapjairól. REUTER (1964) később egy régi térképre és egy régészeti feltárára hivatkozik, amely mintegy igazolta volna a várhelyre vonatkozó „megállapítását”. Ilyen feltárás azonban nem volt Vári-pusztán, és az általa említett térképről sem tudunk meg közelebbit.

KÖHEGYI Mihály (1961) Vári-puszta határában talált bizonytalan eredetű kőtömbök, középkori szórványleletek és településnyomok alapján azonosította a helyet Sembech castellumával. A Baracsikai-Duna partján heverő mészkő tömbökre Csernyák István középiskolás tanuló hívta fel Köhegyi figyelmét, aki megjegyzi, hogy régi térképek alapján ez idáig nem sikerült igazolni a vár fekvését, amelyet a történészek és régészek már régóta keresnek (KÖHEGYI M. 1961). A begyűjtött középkori leletek többnyire kerámia töredékekből álltak, túlnyomó részt Árpád-kori cserepek heverték elszórtan a felszínen. A dombhát északi oldalán jól kivehető kultúrrétegről tesz említést, és az egyik mesterséges földhordás metszetében egy ház alakja és tűzhelyének nyomai rajzolódtak ki. Az általa mesterséges eredetűnek vélt feltöltésből a környék lakossága évtizedek óta hordja el a kőzetanyagot és a téglákat, vagyis Köhegyi szerint a vár maradványainak legnagyobb részét már széthordták. Reuter valószínűleg erre az új eredményre utal vissza 1964-es közleményében, holott Vári-pusztán Köhegyi csak szórványleleteket gyűjtött (REUTER C. 1964). Pesti János ugyancsak Köhegyire hivatkozik,

amikor Baranya megye földrajzi neveit lajstromozó kiváló munkájában Vári-pusztánál megjegyzi: „lehetséges, hogy Zsembéc várkastélya ezen a dombon épült,” vagy később ugyanitt: „az itt található hatalmas (homok) köveket (sic) Kőhegyi Mihály bajai régész a zsembéci várkastély romjainak tartja” (PESTI J. 1982). Sembech várának topográfiáját általában Kőhegyi névéhez kapcsolják a várkutatók, de az kevésbé ismert, hogy itt Vári-pusztán található a Mohácsi-sziget – és egyúttal Alföldünk déli részének – egyetlen mészkő előfordulása. A mészégetésre és kőfaragásra is kiválóan alkalmas középső-triász korú kristályos mészkövet évszázadokon keresztül bányászták (6. ábra). Kőhegyi nem tudott az alaphegységi kibúvásról, és a bányameddő szétszórt törmelékes kőzetanyagát gondolta a vár maradványának. A mesterségesnek hitt feltöltés pedig nem más, mint a Bába–Vári-pusztá–Nagybaracska mezozoós gerinc megsüllyedt, és alluviális üledékkel fedett sasbérce (7. ábra). Elképzelhető, hogy ezen a mészkőszirten állt a vár, mielőtt azt lebányászták?

4. SZIGETRÖG A DUNA PARTJÁN

A magyar geológia atyjaként tisztelt SZABÓ József (1865) emlékezik meg először a Mohács-szigeti kőfejtőről, amely annak északi részén, Szekcsővel szemben található. Szabó sohasem járt a kibúvásnál, de Pápe Sándor uradalmi tisztartótól tudósítást és mintákat kért, rövid cikkét ez alapján írta a bányáról. Pápe megjegyzi, hogy a fejtést már felhagyták, az most csak a „baglyok tanyája”, de korábban mészégetésre és kőfaragásra is fejtették köveit. Innen származik Dunaszekcső templomának oltáraihoz használt mészkő is, melyeket 1800-ban faragtak. Erről a kőzet jellegzetes színén és szövevényén kívül az oltár hátoldalán lévő táblácska eredeti felirata is tanúskodik: „Szektsői-Duna szigettyében termett márvány”. A három díszes oltár még ma is megcsodálható a főtéri templomban. Böck Hugo 1898-as geológiai térképe már pontosan jelzi a triász kibúvást a szigeten, amelyet később térképezési hibának véltek (SZEDERKÉNYI T. 2002). A következő figyelmet érdemlő adat a korábban már érintett ifj. LÓCZY Lajos tollából származik, aki 1912-ben látogatott el a kibúváshoz. Szabó József közleményére hivatkozva keresi fel a képződményt, amelyet közvetlenül a Baracska-Duna jobb partján sikerül azonosítania. Lóczy azonban szálban álló mészkő helyett csak valamilyen várszerű épület alapjait találta, amelyből korábban meszet égettek. Az alapfalak méretes kőköveit „porhanyós vakolat” köti össze, felette itt-ott téglalapozás nyomai látszanak. Mivel a vár keleti lábánál közvetlenül ott a régi meder, a kőtömböket – szerinte – valószínűleg vízen szállíthatták oda. A falakat másfél méter vastag Duna-hordalék borította be, és megemlíti, hogy a Dunaszekcsővel szemközti parton is talált régi romokat, amelyek ma már a Duna középvízszintje alatt vannak. (Nyilván Lóczy itt contra Florentiam kikötőerőd akkor már ismert romjaira gondolt.) A kőtömböket hatalmasnak nevezi, szerinte ez könnyen megtévesztheti a szemlélőt, aki szálban álló sziklának ítélheti. Jelentése olyan hatásos volt, hogy újabb 50 évig nem is járt geológus kutató a szigetrögnél. Lóczy valószínűleg a leomló bányameddő miatt csak a bányagödörben fejtett alapfalakat láthatta, és nem vizsgálta át alaposabban a fejtés környezetét. Fontos körülmény, hogy Kőhegyi nem ismerhette – és ezért nem is említi – azt a faragott tömbökből épült alapfalat, amelyet Lóczy másfél méterrel a felszín alatt látott. A fejtés felhagyásával a bányagödröket feltöltötték, néhány évtized alatt dús vegetáció foglalta el a területet, és később már csak a bányameddő szétszórt törmeléke jelezte a fejtés egykori helyét, ahogy jelzi azt ma is. SZABÓ PÁL Zoltán (1957) közleménye alapján Reuter joggal hihette, hogy Kőhegyi azokat

a tömböket találta Vári-pusztán, amelyeket éppen száz éve Lóczy leírt. Ez utólag igazolhatta volna REUTER (1964) álláspontját a várhelyről, és a régóta várt felfedezést – mint olyat – bizonyára régészeti feltárás is követte volna, mint ahogy az Bátmonostor esetében meg is történt (8. ábra).

A „kalandos sorsú” és olykor létében is megkérdőjelezett szálban álló képződményt végül SZEDERKÉNYI Tibor (1962) írja le elsőként, miközben az alaphegységi kibúvást geofizikai mérésekkel is igazolták. HALÁSZ Ferenc (1952) Dunaszekcső monográfusaként a lokálpatrióta szenvedélyével és alaposágával ír a település múltjáról, de csak szűkszavúan említ meg egy jellegtelen kőfalat, amely a „Margitta-szigetben” lévő vári-pusztai kőbánya területén található. A név eredetét egy legendához köti, mely szerint azért hívják a helyet Vári-pusztának, mert régen a hajóvontatók itt várták meg a folyókanyarulatot megkerülő uszályt az erről elnevezett Vári-csárdában. Valószínűbb azonban, hogy a néphagyomány egy hajdani vár emlékét őrzi, amely Halász szerint a Töttösök bátmonostori „Szembécs várával” lehetett átellenes. Vagyis Halász itt felcseréli a két várat, hisz ismeretes, hogy a Töttösöknek Bátmonostoron is volt erőssége. Korábban már szóba került SZABÓ Pál Zoltán (1957) munkája, amelyben a DK-Dunántúl negyedidőszaki felszínfejlődését elemezve érinti a Baracskai-Duna partján álló triász kibúvást. Lóczy nyomán eljut az alapfalak kérdéséhez is, amelynek pusztulását nem csak a bányászattal, hanem a Mohácsi-sziget térségének holocén kori intenzív süllyedésével és folyóvízi üledékekkel való betemetődésével magyarázza. A süllyedő tendenciák sebessége és a feltöltődés mértéke alapján úgy véli, a romoknak középkorinak, vagy annál idősebbeknek kell lenniük. Itt jegyzendő meg, hogy bár a források szerint Szembécs (Zsembéc) vára fából épült, („*Sembech castellum ligneum*”) azt később bármikor átépíthették kőből, ugyanakkor az sem zárható ki, hogy a nagyméretű kőtömbök valóban egy korábbi időszakhoz köthető kultúremlékek hordozói, és csupán alapjául szolgáltak a középkori erősségnek.

5. A DUNA SZEREPE A TÖRTÉNETI HÁTTÉR VIZSGÁLATÁBAN

A mészkörög történeti aspektusait legcélszerűbb a Dunához fűződő kapcsolata felől megközelíteni. A Mohácsi-sziget térségében különösen sok vitára ad okot az egyes Duna-ágak szabályozások előtti futásiránya, vízhozama, eróziós-akkumulációs képessége.

A Duna a Visegrádi-szorosban történő pliocén kori megjelenése óta gyakran változtatta medrét. A pleisztocén eleji folyásirányt döntően az Alföld területének térben és időben változó süllyedő tendenciái határozták meg, de a mederváltozásokhoz a hordalékkúpok épülésének szabályai is hozzájárultak (BORSY Z. 1989). A Duna az alsó-pleisztocénben még ÉNy–DK-i irányban szelte keresztül az Alföldet, majd fokozatosan vette fel a ma is ismert É–D-i futásirányt. A würm-interpleniglaciálisban már a Kalocsa–Baja–Zombor irány volt a meghatározó. A korábbi irányváltozások geomorfológiai bizonyítékait a lefutási irányokat jelölő bevágódott folyómedrek mutatják, de az utolsó irányváltás ideje a Duna teraszok segítségével is igazolható. További bizonyítékot a sekélyfúrások által feltárt fiatal üledékes rétegsorok és a Duna áradásai által felhalmozott, helyben maradt tözeges üledékösszletek adnak, de a hajdani Duna medrek geomorfológiai helyzete sekély-mélyléségi szeizmikus vizsgálatokkal is feltárható. A Pesti-síkság hordalékkúp teraszai jelölik a Duna pleisztocén kori, Alföldet keresztbe szelő lefutási irányát. A mai észak-déli irányú Duna-völgy mentén már csak a pleisztocén végi teraszokat találjuk, ami jelzi, hogy a folyó korábban nem ezen a nyomvonalon futott. Az interpleniglaciális

után kialakult teraszok a Csepel-szigettől a Mohácsi-szigetig nyomon követhetők. A Csepel–Mohácsi-síkság üledékeit a Pesti-síkság hordalékkúpjaiba erőteljesen bevágódó, déli irányba tartó folyó terítette szét (BORSY Z. 1987, 1989). A szétterített hordalék nagy része finomszemű törmelékes üledék, hiszen Pakstól délre a meder anyaga zömmel azonos szemcsenagyságú finom homok, ami jelzi, hogy a folyó bevágódása itt nem éri el a mélyebben fekvő pleisztocén kavicsréteget, és a felső szakasról sem hoz már le durvább üledéket. A Pakstól délre haladó folyószakasz tehát szabadon meanderező, típusosan kanyarogva bevágódó középszakasz jellegű folyó képét mutatja (BOGÁRDI J. 1955). A Duna Dél-magyarországi szakaszát felhalmozó medertípus jellemzi, amely egyik lényeges feltétele a folyami szigetek kialakulásának. A Mohácsi-sziget keletkezésében a vári-pusztai szigetrögnek kulcsszerepe volt, hiszen a kiálló mészkő keményebb szirtjei sziklazátonyként álltak a folyóvíz útjába, és megakadályozták a mögé lerakódó hordalék elmosódását. A mészkőszirt mögött felgyülemplő folyóvízi üledék idővel hosszán elnyúló és egyre terebélyesedő szigetet hozott létre (SZABÓ J. 1865; HAJDÓK I.–KÖHEGYI M. 1976). A sziget növekedése az antropogén beavatkozásokig tartott, hiszen a Ferenc-csatorna már nem szállít több hordalékot, a Dunát gátak közé szorították, partjait pedig mesterségesen tisztítják. A vízrendezések előtt a Mohácsi-sziget teljes egészében a Duna árterének része volt, melyet a folyó a holocén folyamán szinte méterről méterre átdolgozott. A sziget területén 1875–1883 között épült ki az árvízvédelmi töltés, amely Dunaszekcső szigeti részét (ma Dunafalvát) volt hivatott megvédeni a Duna áradásai ellen. A mintegy 25 km hosszú és 16 km széles sziget átlagos tengerszint feletti magassága 85 méter, melynek holocén kori feltöltődése – a gátak megépítéséig – rendkívül gyors volt. Mindezt jól jelzi, hogy a feltöltődött kanyarulatok fiatal felszíne 5–6 méterrel magasabban van a mai Duna „0” pontjánál. Az alacsony- és a magas ártér szintje között alig van különbség. A Duna „0” pontja (79,88 m. tszf.) felett 5–6 méterrel magasabban elhelyezkedő alacsony ártér tengerszint feletti magassága 84–85 méter, a magas ártéré 87–88 méter (ERDŐSI F.–LEHMANN A. 1974). Az alacsony árteret a szabályozások előtt gyakran elöntötte a Duna, a magas ártér csak a nagyobb árvizek alkalmával került víz alá. Jól mutatja mindezt a Duna felszínalakító tevékenysége, amely a magas árteret is átdolgozta. A majdnem teljesen sík, 380 km²-es sziget legmagasabb pontját 90,5 méterrel Vári-pusztánál találjuk. Ez már a magas ártér átlagos szintjét is meghaladja, melyet a gátak megépítése előtt sem borítottak el sohasem a hullámok. Igazolják ezt az őskori, ill. késő-bronzkori régészeti leletek, amelyek közvetlenül a felszínről kerültek begyűjtésre. Ennek jelentősége a sziget történeti háttérét vizsgálva kerül elő, hiszen a kibúvás környezete – ármentes térszín lévén – az emberi megtelepedésre minden korszakban alkalmas lehetett. A sziget egyik sajátossága, hogy felszíne déli- és keleti irányban is enyhén dőlt, így 2–3 hét alatt a nagyobb árvizek is levonulnak a területéről (ERDŐSI F.–LEHMANN A. 1974). Az állandóan, vagy az év jelentős részében vízzel borított ártéri sziget egykori képe, tehát nem teljesen fedi a valóságot. A középkori Mohácsi-szigetet általában vad, mocsaras, járhatatlan és értéktelen „senki földjeként” szokták jellemezni, pedig azon települések voltak, rajta kereskedelmi utak vezettek keresztül, és a török időkben csapatok is állomásoztak területén. A táj arculata az elmúlt kétszáz év során jelentősen megváltozott. A sziget korábban kiterjedt erdőségeiről, disznó- és marhalegelőiről volt ismert, de a 19. századi „földelkülönzéshez” kapcsolódó birtokrendezések már a szántóföldek térnyerését szolgálták. Ma a sziget legnagyobb része művelt földterület, ártéri erdők csak a lapályokban, vízfolyások és holtágak mentén fordulnak elő.

Jellemző adat, hogy Vári-pusztta területét korábban Vári-, ill. Vár-erdőnek hívták, hiszen a sziget híres tölgyesei mindenütt a magasabb térszíneket foglalták el. A korábbi szállások utódjává előlépő tanyás települések csak a vízrendezéseket követően terjedtek el, és indultak burjánzásnak a sziget egész területén.

A folyószabályozások utáni lecsapolási munkálatok eredményeként több mint 100 km. hosszú lecsapoló csatornarendszer hálózta be a Mohácsi-szigetet, amely néhány nagyméretű zsilippel és átemelő szivattyúval ellátott főgyűjtő csatornával torkollik a Dunába, ill. a Ferenc-csatornába. Az eredeti talajvízszint annyira lecsökkent, hogy a további munkálatok csak alagsövezéssel folytathatók. Ennek ellenére a Duna magas vízállásakor a lefűződött régi morotvák és árokrendszerek megtelnek vízzel, ezáltal az ősi folyóhálózat egy része újra láthatóvá válik. A Mohácsi-szigetet keletről határoló Duna-ág hajózhatóságát már a 19. század második felében is csak mesterségesen tudták fenntartani. A főmederről történő leválasztásával, majd a bajai- és bezdáni zsilipek felépítésével a gyorsan iszapoló Baracskai-Duna végleg elveszítette eróziós képességét. A nagyobb kanyarulatokat levágták, a medret kotorták és gátak közé szorították. A lassan állóvízzé alakult folyó medre folyamatosan töltődik, mocsarasodik, jelenleg csupán, mint öntözőcsatorna hasznosítható. A hajdan „gőzhajók seregeit hordó” nagy Duna partján állva ma 15–20 méter széles, néhol alig 2–3 méterre szűkülő haldokló morotvát találunk, amelyről már a 19. században, az első mederkorrekció után feljegyezték: olyan gyorsan iszapolódik, hogy „annak tökéletes elmúlásától tartani lehet” (MELCZEL J. 1828).

6. SZEKCSŐI-ÁG – KONTRA BARACSKAI-ÁG

A 19–20. századi történész, ill. régész kutatók közül sokan intuíció alapján, egy-egy térkép, vagy írott forrás elemzése során alkottak véleményt a sziget vízrajzi viszonyairól, s legfőképp a Mohácsi-szigetet közrefogó Duna-ágak kérdéséről. Ennek oka a rendelkezésünkre álló – bőségesnek korántsem mondható – írott forrásanyag és térképi ábrázolások erős megosztottsága. A témában érintett kutatók ide vonatkozó munkáit elemezve, a véleményeket négyféle álláspont köré csoportosíthatjuk. Vannak, akik határozottan cáfolják a Szekcsői-Duna korábbi, jelenlegi medre szerinti futásirányát. Ide sorolhatjuk HORVÁTH Antalt (1885), WOSINSKY Mórt (1896), GRÁF Andrást (1936), és ZALOTAY Elemért (1959), akik a Duna fő ágát a mainál keletebbre húzódó mederben tudják csak elképzelni. Néhányan úgy vélik, hogy a Duna fő ága a korábbi évszázadokban is a mai medrében, vagyis a szekcsői-ágban folyt. Ezt a véleményét hangoztatta többek között KURUCZ János (1914), BEZERÉDI Győző (1975), HALÁSZ Ferenc (1952) és KÖHEGYI Mihály (1968) is. Legtöbbször elfogadják a Duna mindkét ágának korai kifejlődését és történelmi szerepét, de különbségek vannak annak megítélésében, hogy a korábbi századokban a jelenlegi fő meder, vagy a keletebbre húzódó baracskai meder képviselte a markánsabb vízfolyást. Előbbi mellett FRÖHLICH Róbert (1887), PÁRDUZ Mihály (1941), MÓCSY András (1958) és nem utolsósorban VISY Zsolt (1978) érvel, míg az utóbbit HAAS Mihály (1845), KRAUSZ Jenő (1907), GOSZTONYI Jenő (1891) és HAJDÓK Imre (1976) fogadja el. A Szekcsői-Duna korábbi létjogosultságát többek között a folyópartot követő limes-út és a római kori túlparti ellenerődök, hídfőállások igazolják, ezért a limes kutatók többsége – érthető módon – csak erre a Duna-ágra fókuszál. Az idősebb Baracskai-Duna ágának ugyanakkor a történelmi forrásokon túl jól követhető geológiai- és geomorfológiai bizonyítékai is vannak. Általánosságban ismert tény, hogy a Föld tengely körüli forgásának hatására

fellépő Coriolis-erő a felszínen tehetetlenségi mozgást végző tárgyakat, így például a vízfolyásokat is az északi félgömbön jobbra, a délin balra téríti el. A Duna jobb partot pusztító tevékenységét és nyugat felé vándorlását – tudományterületektől függetlenül – rendszerint ezzel az eltérítő erővel magyarázzák. Történeti, néprajzi, régészeti, de akár korábbi geográfiai munkákban is találkozhatunk olyan nézettel, mely szerint a Mohácsi-szigetet övező idősebb Baracscai-ág és a fiatalabb Szekcsői-Duna mederváltása a folyó nyugatra tartó tendenciájával magyarázható (LÓCZY L. 1912).

Noha egy folyó korábbi futásirányának számos geológiai- és geomorfológiai bizonyítéka lehet, az évszázadokhoz köthető pontos képről csak az erről hiteles információkat nyújtó, történelmi időkből fennmaradt írott források és térképi ábrázolások alapján tájékozódhatunk. Írott forrásaink többsége szerint régebben a Baracscai-Duna a mainál lényegesen szélesebb ággal haladt Bajától déli irányba, míg a Szekcsői-Duna csak egy keskenyebb oldalág volt. A Mohácsi-szigetet ábrázoló, vízrendezések előtt készült mappák döntő többsége vagy egyforma vastagságúnak jelöli mindkét Duna-ágot, vagy ami gyakoribb, a keleti (baracscai- vagy bajai) ágot szélesebb vonalvezetéssel ábrázolja. Ugyanakkor meg kell említenünk, hogy ennek cáfolatára is találunk példákat. A Duna-ágakkal kapcsolatos kérdés megnyugtató rendezéséhez a 19. századi folyószabályozások kezdeti szakaszáig kell visszanyúlnunk. Nem kétséges, hogy a vízrendezések előtt a Dunának számos kisebb-nagyobb oldalága szabdalta fel a Mohácsi-szigetet. Az egyes ágak vízhozama, szélessége, eróziós-akkumulációs teljesítménye, az éghajlat módosulásainak függvényében évszázados, vagy akár rövidebb periódusú szakaszokban is más és más lehetett. Az antropogén beavatkozások – bár mindig is jelen voltak – igazán markáns változásokat csak a 19. században, a folyószabályozások idején hoztak. A Mohácsi-szigetet övező Duna-ágak szabályozásáról a Duna–Mappáció levéltári anyagai tanúskodnak. MELCZEL JÁNOS (1828) „munkálkodó Ingenieur” jegyzeteiben egy mesterséges árok kiásásáról olvashatunk, amelyet Bába városának védelmében hoztak létre. A bábai kanyarulat átvágásával és egy új meder kialakításával szerették volna megóvni az árvizektől gyakran sújtott települést. A bábai-ágot tehermentesítendő új meder kialakításához nem tartották elegendőnek a Szekcsői-Duna munkavégző képességét, ezért a szélesebb Baracscai-Duna vizének egy részét a szekcsői-ágba terelték. A műveletet követően már a Szekcsői-Duna vált dominánssá, amely kétszeresére nőtt, amíg a baracscai felére csökkent. Az új Duna szakasz eróziós-akkumulációs képessége megváltozott, hiszen a korábbi medernek egy jóval nagyobb víztömeget kellett levezetnie, amely fokozta a parteróziót, és növelhette a szeletes löszcsuszamlások gyakoriságát. A bábai átvágás következményeként a Duna sodorvonala egyenesen a dunaszekcsői Várhegynek tart, amely önmagában kiválthatta a csuszamlások intenzívvé válását. Mindezt kellően alátámasztják azok a 17–18. századi megemlékezések és térképi ábrázolások, amelyek még említik, illetve jelölik a Várhegyen álló római alapokra felhúzott középkori erősség falait, valamint a vár barbakánját. A várfalak egy része még az 1700-as évek végén, ill. a 19. század elején is látható volt (RÓMER F. 1866; HAAS M. 1845). Az alapfalak pusztulását a Várhegy területének fokozatos csökkenésével hozzák összefüggésbe, vagyis a csuszamlások intenzitása és gyakorisága az elmúlt másfél évezredben nem lehetett azonos. Annak döntően az utóbbi két-három évszázadra, legfőképp az 1828-as korrekciót követő időszakra kellett korlátozódnia. A szabályozással kapcsolatos dokumentációkból az is kiderül, hogy a folyami hajózás ebben az időben terelődött át a gyorsan iszapoló Baracscai-Dunáról a látványosan hízó szekcsői-ágra. A munkálatokat irányító mérnök így fogalmaz:

„*A most itt el folyó nagy Duna egy év előtt a Dunának kisebb ága és csak felényi szélességű volt, de kiváltképen a Báltai kerület által vágása olta a menyivel a Baratskai Öreg Duna iszapolodott, annyival a Szektsői Duna nevedett*” (MELCZEL J. 1828). Ez a kérdés tehát pontosan megválaszolható: a Duna fő ága 1828-ban foglalta el jelenlegi medrét a Mohácsi-sziget nyugati oldalán.

Nem képezheti vita tárgyát, hogy a mészkőszirtre épült vár az akkori „nagy” Duna partján állt, hiszen a mai morotva jellegzetes kanyarulata a korábbi felvételeken – mint a fő Duna-ág meandere – jól felismerhető. Ez téveszthette meg Zalotayt, Engelt és másokat is, hiszen a forrás Zsembéc várát a Duna mellett jelöli meg, ők pedig a mai fogalmaink szerinti, vagyis a Szekcsői-Duna vonalában kutatták a vár lehetséges helyszínét. Zalotay tudott a Baracska-Duna korábbi jelentőségéről, de fő Duna-ágként csak a római korban tudta elképzelni (3. ábra). Reuter és Köhegyi következtetései végül helytállóan bizonyultak, de a vár pontos helyével kapcsolatos elképzeléseiket nem tudták megnyugtatóan alátámasztani.

7. EREDMÉNYEK, KÖVETKEZTETÉSEK

A Baranya Megyei Levéltár térképtárában elhelyezett, nemrég előkerült és restaurált 1866-os birtoktérkép különleges érték hordozója, hiszen kétséget kizáróan igazolja Zsembéc várának és a vári-pusztai szigetrög helyének topográfiai azonosságát. Az egyetlen ismert térkép, amely a Vár- vagy a Vári-dűlő elnevezés helyett a korábban használatos „Zsembecz” birtokrészt is feltünteti a kibúvás mellett. A szigeti birtoktérkép magát a várat is ábrázolja a képződmény helyén, vagyis az erősség valóban a mészkőszirten állhatott (9. ábra). Egy másik, 1484-ből származó okleveles adat talán még nyilvánvalóbban bizonyítja Zsembéc várának kapcsolatát a Duna-parti mészkőröggel. Az okmány szerint Erdődi Tamás titeli prépost levelében kéri Várdai Aladárt, hogy „Sembecz” nevű bányájából égetésre alkalmas mészköveket fejthessen. A kérést Farkas Pál várnagy megtagadta, ezért ennek tisztázását kéri Várdaitól (ZICHY Okm. XI. 382). Jó példa az égetett mész értékére, hogy a közel 200 km-re fekvő Tittelbe is szállítottak innen az égetésre kiválóan alkalmas kristályos mészkőből, amelyet nyilván vízi úton bonyolítottak le. Egy másik esetben pedig Báthori István országbíró kéri Várdait, hogy a neki ígért égetett meszet a váci püspök kérésére adassa ki (ZICHY Okm. XII. 309). Az egész Dél-Alföld területén kizárólag itt érik el a felszín a medencealjzat karbonátos rétegei, mészkövet csak ebben a bányában lehetett fejteni. A Sembecz névalak kőbányaként való megjelenése pedig önmagában kizárja a téves következtetés lehetőségét, a várnak tehát a szirten kellett állnia. Zsembéc várának lokalizálását újabban a vári-pusztai szigetrög területéről gyűjtött szórványleletek is megerősítették. A jelenleg mezőgazdasági művelés alatt álló felszínről népvándorlaskori, Árpád-kori és késő-középkori kerámia töredékek kerültek elő. A begyűjtött kerámia leletek zöme őskori, köztük több bronzkori, de a leletegyüttes a középkori mellett nagy számban tartalmaz újabb kori kerámia töredékeket is (10–12. ábra). A leletek között bécsi kerámia és a jellegzetes mészbetétes kerámia fragmentumai is felismerhetők voltak. A szántásból különféle feliratos, monogramos téglák is előkerültek, amelyek azonosak lehetnek a Lóczy által 1912-ben leírt, majd később Köhegyi által is megemlített téglákkal (13. ábra). Egy 10 mm átmérőjű torzult ólom puskagolyó, néhány kisebb ólomnyesedék, bronzcsat és egy bronzfüggő is gyűjtésre került. A legfontosabb leletek mégis azok a 15. századi dénárok, amelyek a várhelyről kerültek elő. A rossz megtartású érmék „terminus post quem” értékűek, hiszen a várépítést

követő időszakból valók (14. ábra). A falmaradványokról szóló adatok, a szórványleletek, és nemrég a vár területéről készített, széles árokrendszert kimutató légifotók talán megalapozhatják egy majdani régészeti feltárás előkészületeit (15. ábra). A várhelyről készített légifelvételen látható árokrendszert a szomszédos bátmonostori vár feltárt árokrendszerével összevetve egyfajta párhuzamot figyelhetünk meg, bár a vári-pusztai árok északnyugati része a bányászat okozta bolygatottság miatt már megsemmisült. Mindkét építményt azonos északnyugati orientáció jellemzi, a várárok hasonló formája és mérete talán a birtokos elvárásait tükrözi, hiszen mind a két erősséget Töttös építtette (8. ábra). Némi eltérés csupán az arányokban van, hiszen a bátmonostori vár árkanak kerülete a felvételek alapján mintegy 15–20%-kal nagyobbak tűnik, de a várárok szélessége mindkét esetben egyezést mutat. Irodalmi adatok alapján Bátmonostornál ez 8–9 méter szélességet jelent, melyet a vári-pusztai légifotó is visszaigazol (8. és 15. ábra). Az eltérés oka talán ezúttal is a terület geomorfológiai adottságaiban keresendő. A vári-pusztai várhelyet keletről a Baracskai-Duna, nyugatról pedig közvetlenül a "Vár tava" határolja, amely egy hajdani folyómeder visszamaradt morotvatava lehetett, mielőtt végleg feltöltődött. Bár nincs róla adatunk elképzelhető, hogy Senbechen ere, vagy a Vajas egykori medrét találjuk a vár nyugati oldalán. Az sem kizárt, hogy a „nagy szigetben” épített várat időszakosan minden oldalról vízfolyás vette körül, ez a forrásunk által említett Gebnecs szigetén álló várra is magyarázattal szolgálna. Mindez a védelmi funkció erősítésén túl a tervezhetőség szempontjából bírhatott kiemelt jelentőséggel, hiszen a szigetrögre emelt erősséget, valamint a várárok méretét a szirt kiterjedése erősen korlátozta.

A mészkőszirt bányászata a magas talajvízszint és a vastagodó bányameddő miatt a 20. század elejére már gazdaságtalanná vált, a helyi lakosság igényeit kielégítve egy ideig még a bányagödörökben folyt, majd a fejtést végleg felhagyták. Az erődített objektum felszín alatti maradványainak egy része tehát még bizonyosan feltárható lenne, és könnyen elképzelhető, hogy a középkori alapok egy korábbi letűnt korszak emlékeit is magukban rejtik.

8. FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDRÁSFALY Bertalan 1975: *Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig*. Kiadja: Tolna Megyei Levéltár, Szekszárd, pp.19–21.
- BEZERÉDY Győző 1975: *Dunaszekcső és Bár története*. Kiadja: Baranya Megyei Levéltár, Pécs, pp. 3–15.
- BOGÁRDI János 1955: *A hordalékmozgás elmélete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 547 p.
- BORSY Zoltán 1987: *Az Alföld hordalékkúpjainak fejlődéstörténete*. Acta Academiae Paedagogicae H/11, Nyíregyháza, pp. 5-37.
- BORSY Zoltán 1989: *Az Alföld hordalékkúpjainak negyedidőszaki fejlődéstörténete*. Földrajzi Értesítő, XXXVIII. 3–4. füzet, pp. 211–222.
- CSÁNKI Dezső 1894: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. II. Kiadja: MTA, Budapest, pp. 189–212.
- ENGEL Pál 2001 (szerk.): *Magyarország a középkor végén*. Dig. térkép és adatbázis a Magyar Királyság területéről. Kiadja: MTA Történettudományi Intézet, Budapest

- ERDŐSI Ferenc–LEHMANN Antal 1974: *Mohács földrajza*. Kiadja: Mohács Városi Tanács Művelődési Osztálya, Mohács, pp. 19–35.
- FRÖHLICH Róbert 1887: *A bácskai úgynevezett római sáncok*. Arch. Ért. pp. 19–30.
- GOSZTONYI Jenő 1891: *Duna-Szekcső a múltban és jelenben*. Nyomtatott Pécsett, Taizs Józsefnél, pp. 10–15.
- GRÁF András 1936: *Übersicht der Antiken Geographie von Pannonien*. Dis. Pann. I.5. pp. 124–125.
- GYÖRFFY György 1963: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 695–710.
- HAAS Mihály 1845: *Baranya földirati, statistikai és történeti tekintetben*. Lyceumi Könyvnyomó Intézet, Pécs, 374 p.
- HALÁSZ Ferenc 1952: *Mit tudunk Dunaszekcsőről az őskortól napjainkig?* (Reprint.) Kiadja: Dunaszekcső Emlékeiért és Jövőjéért Alapítvány, Dunaszekcső, 266 p.
- HORVÁTH Antal 1885: *Horváth Antal levele a dunaszekcsői római falmaradványokról*. Arch. Ért. V. évf. pp. 37–38.
- HAJDÓK Imre–KÖHEGYI Mihály 1976: *Nagybaracska Földrajza és Története 1848-ig*. Bajai Dolgozatok 2. A Bajai Türr István Múzeum kiadása, pp. 7–17.
- KOPPÁNY Tibor 1999: *A középkori Magyarország kastélyai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 248–249.
- KÖHEGYI Mihály 1961: *Ahol Sembech vára állott*. In: Petőfi Népe, XVI. évf. 145. p. 4.
- KÖHEGYI Mihály–NOVOTNY Iván 1968: *Adatok és megjegyzések a contra Florentiam római kori kikötőről*. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs, p. 39.
- KURUCZ János 1914: *Római nyomok a pannóniai Duna-Limes balpartján*. Jókai Nyomda, Komárom, 82 p.
- KRAUSZ Jenő 1907: *Baranya vármegye településföldrajza*. A. K. Budapest, p.13.
- LÓCZY Lajos 1912: *A Villányi és Báni hegység geológiai viszonyai*. Földtani Közlöny, XLII. pp. 677–678.
- MELCZEL János 1828: *A magyarországi Duna szakasz szelvényleírásai*. Duna-Mappáció. Magyar Országos Levéltár, S 81 1554/376
- MÓCSY András 1958: *Die spätrömische Schiffslände in Contra Florentiam*. Fol. Arch. 10. pp. 89–104.
- PÁRDU CZ Mihály 1941: *A szarmatakor emlékei Magyarországon*. I. Arch. Hung. XXV. Budapest, 75 p.
- PESTI János 1982: (szerk): *Baranya Megye földrajzi nevei II*. Kiadja: Baranya Megyei Levéltár, Pécs, pp. 240–241.
- REUTER Camillo 1960: *Pécs város neve*. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs, p. 267.
- REUTER Camillo 1964: *Földrajzinév-gyűjtések a Baranyában végzendő régészeti és településtörténeti kutatások szolgálatában*. In: Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs, p. 230.
- RÓMER Flóris 1865: *A római limes pannóniai szakasza*. OSZK kéziratár. Folia Hung. 1010. 1–37. p. 290.
- SZABÓ József 1865: *Földtani Jegyzetek Batina-Bán és a Mohácsi-szigetről*. In: Magyarhoni Földtani Társulat Munkálatai III. Budapest, pp. 133–141.
- SZABÓ Pál Zoltán 1957: *A Délkelet-Dunántúl felszínfejlődési kérdései*. Földrajzi Értesítő. VI. 4. pp. 397–413.

SZEDERKÉNYI Tibor 1962: *A baranyai Duna menti mezozoós szigetrögök földtani viszonyai*. Földtani Közlöny XCIV. 1. pp. 28–32.

SZEDERKÉNYI Tibor 2002: *Ma már nem látható, jelentős kőzetkibívások Tolnában és Baranyában a Duna mentén*. In: Tiszteletkötet Tóth Józsefnek. Kiadja: PTE TTK Földrajzi Intézete, Pécs, pp. 209–215.

VISY Zsolt 1978: *Pannóniai limes-szakaszok légifényképeken*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 260 p.

WOSINSKY Mór 1896: *Tolnavármegye története*. II. kötet. Kiadja: Tolna vármegye közönsége, Budapest, p. 648.

ZALOTAY Elemér 1959: *Lugio és contra Florentiam*. Kézirat. A Bajai Türr István Múzeum irattára. Baja, TIM 123-2001/7-13

ZICHY Okmántár I-XII. *A Zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmántára*. (1871-1931) Kiadja: Magyar Történelmi Társulat, Budapest.

9. ÁBRAMELLÉKLET

1. ábra: A Mohácsi-sziget 1685 körüli ábrázolása. Az északi részen áthaladó út Szekcsőről Bajára tart. A térkép keleti tájolású.

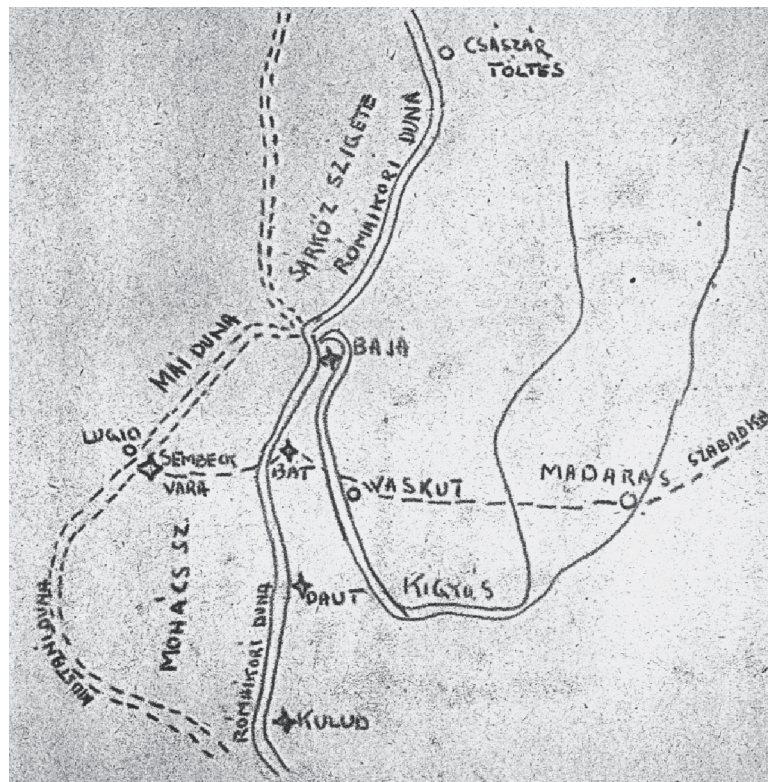
Forrás: Karlsruhei Levéltár Hfk. Bd. VI Nr. 6.

2. ábra: Szekcsőről Bátmonostorra vezető út, átkelővel a Baracscai-Dunán. 18. század végi felvétel, Vári-pusztánál „Projectum Trajectus” felirattal.

Forrás: MOL S12 Div. XIII No 0288

3. ábra

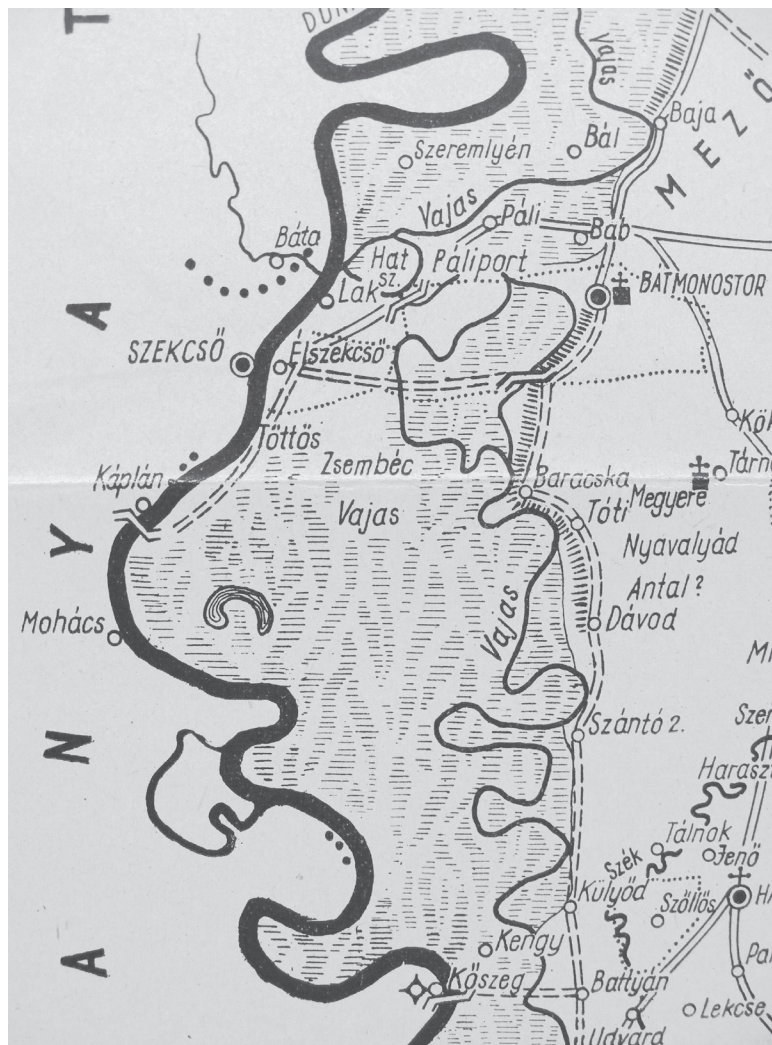

4. ábra: Zalotay vázlata a Mohácsi-szigetről. Sembech vára contra Florentiam helyén áll.

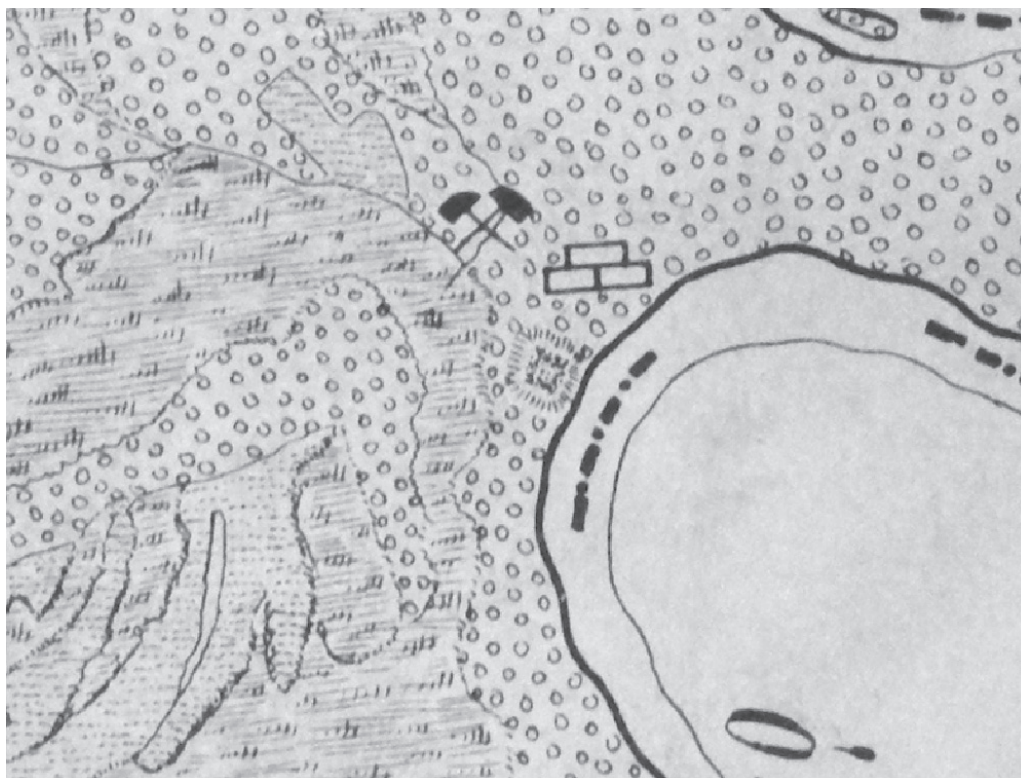

Forrás: A Bajai Türr István Múzeum irattára

5. ábra: Györfly térképe a Mohácsi-szigetről. A Vajas folyót a Baracscai-Duna medrében találjuk, Zsembéc délebbre került. (Forrás: Györfly Gy. 1963) Engel Pál térképe. Zsembéc a Szekcsői-Duna mentén, míg Vajas és Lak a Baracscai-Dunától keletre látható. (Forrás: Engel P. 2001)

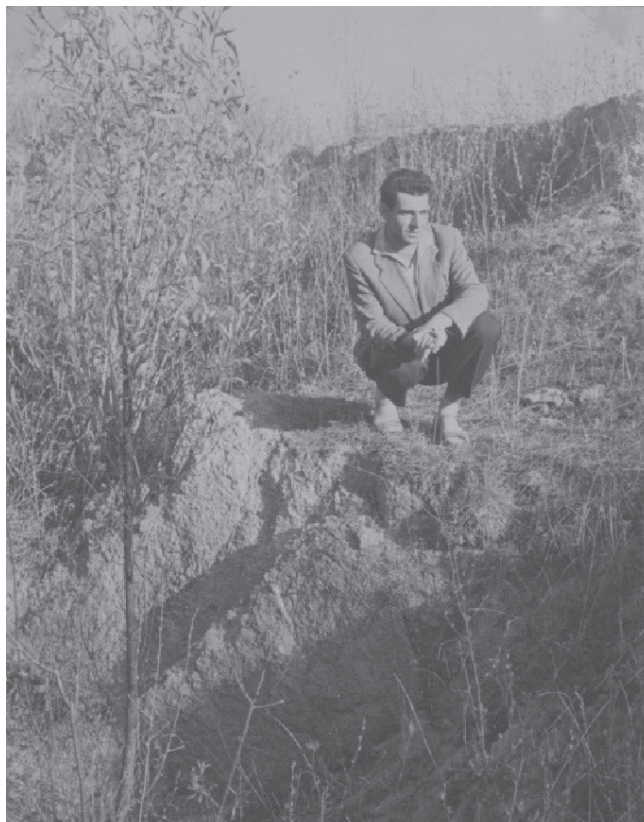

6. ábra: Részlet Baranya vármegye földabroszáról. Kóczián József 1838-as térképe kőfaragó bányát és váromot jelöl a kibúvás helyén.

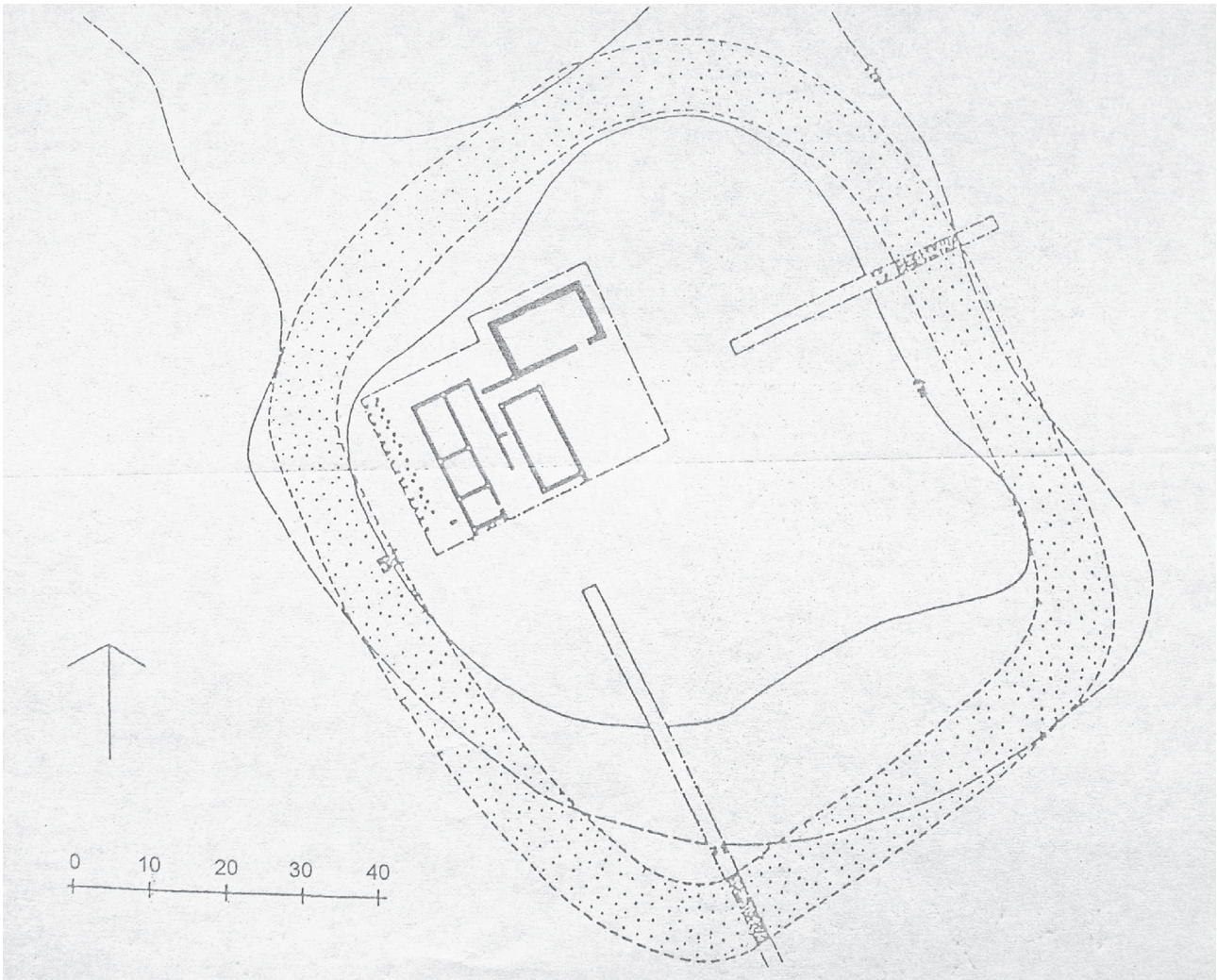
Forrás BML. BIU-115

7. ábra: Alaphegységi kibúvás Vári-pusztán. A fejtés nyomai láthatók az elhagyott bányagödörben.

Fotó: Hajdók Imre, 1962

8. ábra: Bátmonostor vára a feltárt várárokkal. Ásatási helyszínrajz.

Forrás: Székér György – Biczó Piroska (1981)

9. ábra: Zsembéc vára a Zsembecz dülőben. Szigeti birtoktérkép 1866-ból.

Forrás: BML. BIU-152

10. ábra: Óskori kerámia töredékek

Fotó: saját felvétel

11. ábra: Óskori és népvándorlás korabeli kerámia töredékek.

Fotó: saját felvétel

12. ábra: Középkori és újabb kori szórványleletek a várhely területéről.

Fotó: saját felvétel

13. ábra: Szántásból előkerült monogramos és feliratos téglák.

Fotó: saját felvétel

14. ábra: 15–16. századi éremleletek a mészkőrög északi oldaláról. A baloldali első (Ulászló) ezüstdénár 1444-es keltezésű.

Fotó: saját felvétel

15. ábra: Vári-pusztá. A légifotón kirajzolódó várak északnyugati tájolású.

Fotó: Pazirik Kft